Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

№ 150 (9833) | 1975 чылдың июнь 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Аныяк хойжуларның үшкү Бүгү-эвилел слёдунуң киржикчилеринге

Эргим эштер!

Беш чылдың аныяк гвардейжилеринге — социалистиг чарыштың мурнакчыларынга, силерге болгаш силернин нүүрүнер-биле чурттун бүгү хойжуларынга түрүктүн ханызындан байыр чедирип тур мен.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге болгаш ылангыя хой ажылы ышкаш, ындыг чугула адырга ленинчи комсомолдун, совет аныяктарның улуг салыышкынын Төрээн чурт өөрүп четтириишкин-биле демдеглеп турар.

Сөөлгү үеде малчыннарның хүрээлени аныяк кадрлар-биле немежип, четчеленип турар дээрзин демдеглээри өөрүнчүгдүр. Ортумак школаларның болгаш профессионал-техниктиг училищелерниң дүүнгү доозукчулары партиянын кыйгырыын ёзугаар, боттарының күзели-биле ол адырже ажыллап киргеннер. Казахстанның, Россия Федерациязының, Киргизияның, Украинаның хөй-хөй областарында болгаш хой ажылдыг еке-даа районнарда механизаттынган комсомолчу-аныяктар бригадалары болгаш фермалары тургустунган. Боттарының дагдыныкчы улуг эштериниң болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң удуртулгазы-биле аныяк оолдар болгаш кыстар хойжунун күш-ажылының бүгү-ле нарын түүлдерин билип ап, хойжунуң эрте-бурунгу профессиязының шынар-шинчизин боттарының соруккур көдүрлүүшкүнү, билиг-мергежили, күш-ажылга ынакшылы-биле өскертип, инициативтиг, чүткүлдүг ажылдап турар, оларның дыка хөй беш чыллын онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Силернин слёдунар Казахстанның чериндe эртип турардыр, шак анаа совет улус шылгарангай күш-ажылчы маатыр чорукту кур черге кылган, ынчаарга ам хойнун баш санын 50 миллион чедир көвүдедир дээш демисел ында калбарып турар болгай. Кур черни шингээдип алганы-биле бир дөмей, бо-даа сорулганы шиитпирлээринге комсомолчулар болгаш аныяктар идепкейлиг киржип турар чорук база-ла кончуг эки-дир.

Ставропольдун, Семипалатинскинин, Марийнин, Киргизияның хойжуларының дуржулгазын чогаалыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, фермаларның бүгү ажыл-ишчилери, силер, чемсуурну быжыглаарынга база депшилгелиг технологиялларны нептередиринге үндезилээш, хойларның болгаш өскүлерниң баш саның көвүдериниң, оларның продуктулуун бедилериниң, адырны улам ынай интенсификастаарының сорулгаларын шиитпирлээринге чаа-чаа бедик түннелдерни чедип алыр силер дээрзинде чигзиниг чок.

Аныяк хойжулар, көдээнин бүгү комсомолчулары болгаш аныяктары көдээ ажыл-агый будурүгезин улам ынай хөгжүдери дээш улам-на улуг идепкей-биле демисежир, стахановчу, коммунистиг ёзу-биле ажыллаар дээрзинге бүзүреллиг мен.

Силерге, эргим эштер, күш-ажылга, өөредилгеге, комсомол ажылынга челенгешкиннерлиг, амы-хууда аас-кежиктиг, Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының XXV съездизин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышка чаа-чаа челенгешкиннерлиг болурун күзеп тур мен.

Л. БРЕЖНЕВ.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДӨРТКҮ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртү чыыжының бирги сессиязы дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажынынга болуп эрткен.

Бирги сессияны ажыдарын улуг назылыг депутаттарның бирээзи, Чөөн-Хемчик районнуң Бажын-Алаак сонгулда округундан сонгуткан депутат, ол районда «Искра» колхозтуң баштаар черинин даргазы **Доңгак Сүлдемович Настык-Доржуга** дагзыр деп саналды депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар Эрзин районнуң Нарынның сонгулда округундан депутат **А. Ч. Монгуш** киирерге, депутаттар бир үн-биле хүлээп алган.

— Хүндүлүг эштер, депутаттар! Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң дөртү чыыжының бирги сессиязын ажыдар кылдыр меңээ көргүскеннер улуг бүзүрел болгаш алдар дээш силерге өөрүп четтиргенимни илередирни чөпшээреп көрүүнер—деп, Д. С. Настык-Доржу чугаалаан.

Амгы үе болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле бистиң хайнышкынны тургузукчу күш-ажылывысты түүнеп турарывыс-биле демдеглеттинип турар. Коммунистиг партияның база ооң эш Л. И. Брежневке баштаткан ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бүгү совет улус тоску беш чыл планының доозукчу чылының даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, эртем болгаш культураны улам ынай хөгжүдери дээш хей-зөөр кирген ажылдан турарлар.

РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге болуп эрткен сонгуллаларга бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң долгандыр совет улустуң бүзүлбас чаңгыс эвин бадыткап көргүскен. Бистиң республикага коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бүзүлбас блогунуң кандидаттары дээш бүгү сонгукчуларның 99,57 хуузу бадылаан чорук партия болгаш чазактың даштыкы база иштики политиказын түүлдүгүнүп көргениниң чаа херечизи, коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының тинелгезиниң чаа бадыткалы болган.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга бистерни сонгуп, Тыва АССР-ниң ажылчы чону биске улуг бүзүрелди көргүскен-дир. Ол бүзүрел болза, депутаттарга хей түүлдү онаан турар. Бистиң кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болза, бодунуң бүгү-ле күжүн, билигларын болгаш дуржулгазын Коммунистиг партияның хөрээнге, чонунга ынчыы бараан болурунга, бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг планнарын боттандырары дээш демиселге бараалгадыры болур. Советтеринге депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында ССРЭ Хоойлузунуң онааганы депутаттың улуг болгаш харыысалгалыг хүлээлгелерин алдарлы-биле күүседир дээш бистиң кижи бүрүзү-ле болунуң күжүн харам чокка бээр.

Эш Д. С. Насык-Доржу Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртү чыыжының бирги сессиязы ажыттынганын чарлаан.

Дараазында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң удуртур органының сонгууруунче кирген. Кызыл районнуң, Шамбалыгның сонгулда округундан депутат **К. Н. Шулуу** сөс алгаш, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртү чыыжының Даргазынга Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергейнин сонгулда округундан депутат **Юрий Луду-жапович Аранчынны** сонгуур деп саналды депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар киирерге, сессия бир үн-биле хүлээп алган.

Ю. А. Аранчын дарганың олудун эзлээш, анаа көргүскен бедик идегел дээш өөрүп четтиргенин илергейлээш, ону бадыткаарын бүзүреткен. Дараазында ол Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Даргазының оралакчыларын сонгуур дугайында айтырыгны сессияга киирген.

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажының сонгулда округундан депутат **Б. Б. Чюдюк** болгаш Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажының сонгулда округундан депутат **З. Л. Толмачёва** оларның депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар киирген саналдары-биле Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Даргазының оралакчыларына Ак-Довурактың Сонгу талакы сонгулда округундан депутат **Ольга Леонидовна Федорова**, Кызыылдың Горнаяның сонгулда округундан депутат **Шулуу Даваевич Куулар** оларны бир үн-биле сонгаан.

Депутаттар төлөөлекчилериниң даасканы-биле Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөлдүң сонгулда округундан депутат **М. Е. Абрамовтуң** киирген саналын ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бирги сессиязына чугаалажыры-биле дараазында айтырыгларны депутаттар бадылаан:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Мандат комиссиязын сонгууру.
2. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң Президиумун сонгууру.
3. Тыва АССР-ниң чазаан—Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелин тургузары.
4. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларын тургузар дугайы.
5. Тыва АССР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузунуң 2-ги түүлүнге болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларының дугайында немелделер киирер дугайы.
6. Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүннерини сонгуур дугайы.
7. Республиканың ажылчы чоннарының социал хандырылгазының амгы байдалының болгаш ону организастаарын улам экижидер хемчеглер дугайы.

Сессия хүн айтырыгларын чугаалажырынче кирген. Кызыдың Чеховтуң сонгулда округундан депутат **И. В. Зубованың** депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар киирген саналы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Мандат комиссиязын 5 кижи составтыг кылдыр сонгаан: комиссияның даргазынга Чөөн-Хемчик районнуң Иймеңниң сонгулда округундан депутат **Н. С. Бойду**, комиссияның кежигүннеринге Таңды районнуң Кочетовтуң сонгулда округундан депутат **Д. А. Куулар**, Кызыл хоорайның Промышленная сонгулда округундан депутат **В. А. Казанцева**, Эрзин районнуң Эрзинниң сонгулда округундан депутат **П. Б. Дандаа**, Улуг-Хем районнуң Торгалыгның сонгулда округундан депутат **А. Ч. Кыргыс** олар сонгуткан.

Мандат комиссиязының илеткелин үк комиссияның даргазы депутат **Н. С. Бойду** кылган. Төп сонгулда комиссиязының киирип келгени, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгулданың түннелдерин Мандат комиссиязы көргөн болгаш «Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгулда дугайында» Дүрүмге дүүштүр бүгү 125 сонгулда округуунга сонгулданы эрттирген деп көргөн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге сонгуткан бүгү 125 депутаттың бүрүн эргелерин Мандат комиссиязы түүлдүг деп көргөн.

Мандат комиссиязының илеткелин чаңгыс үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумун сонгуур дугайында айтырыгны сессияга көөрүнче шилчээн.

СЭКП тыва обкомунуң бирги секретары депутат **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген. СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң даасканын ёзугаар база Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң партия бөлүүнүн болгаш депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазынга депутат **Бай-Кара Шөжүльбеевна Долчаңмааны** сонгуур деп саналды ол киирген. Ол саналды дээш депутаттар бир үн-биле бадылаан.

Эш **Б. Ш. Долчаңмаа** анаа көргүскен бедик идегел дээш чүректиг ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээш, ол бүзүрелди ажыл-херек-биле бадыткаарын айыткаан. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң партия бөлүүнүн болгаш депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларының болгаш Секретарының, Президиумунуң кежигүннериниң дугайында саналды сессияга чугаалажыры-биле ол киирген. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумун дараазында составтыг кылдыр депутаттар чаңгыс үн-биле бадылаан:

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиуму

Президиумнуң Даргазы — **Долчаңмаа Бай-Кара Шөжүльбеевна** — Каа-Хем районнуң Сарыг-Септкн Чөөн талакы сонгулда округундан депутат.

Президиумнуң Даргазының оралакчылары:

Добромыслов Владимир Борисович — Кызыл хоорайның Трактовый сонгулда округундан депутат, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары.

Иванов Григорий Викторович — Кызыл хоорайның Школа сонгулда округундан депутат, СЭКП обкомунуң чанында партия комиссиязының даргазы.

Президиумнуң Секретары:

Красный Сергей Хочеович—Кызыл хоорайның Заозерный сонгулда округундан депутат.

Поезидиумнуң кежигүннери:

Ширшин Григорий Чоодуевич — Бии-Хем районнуң Туранның Төп сонгулда округундан депутат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары.

Ангыр-оол Александр Тумат-ович — Кызыл районнуң Күр чер сонгулда округундан депутат, «Тинилелге» совхозтуң механизатору.

Зубова Инна Владимировна — Кызыл хоорайның Чехов сонгулда округундан депутат.

Тыва АССР-ниң чазаа бодунуң бүрүн эргелерин күүсеткен дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. К. Мендуме** Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Даргазының адынга меделгел киирген деп, даргалакчы **Ю. Л. Аранчын** дыңнаткан. Моон-биле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары депутат **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген. СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң партия бөлүүнүн болгаш депутаттар төлөөлекчилериниң даасканын ёзугаар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга **М. К. Мендумени** томуйлаар дугайында ол санал киирген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп көргөн доктаалды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга **Михаил Клаевич Мендумени** томуйлаан, Тыва АССР-ниң чазааның составының дугайында саналды Тыва АССР-ниң Дээди Совединге киирип келирин аңаа дааскан.

Сессия Тыва АССР-ниң чазаан тургузар дугайында айтырыгны көөрүнче шилчээн. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. К. Мендумеге** сөс берген. Тыва АССР-ниң чазааның составы ооң киирип келген саналын ёзугаар Дээди Совет чаңгыс үн-биле бадылаан:

Республиканың чазаа — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы — **Мендуме** Михаил Клаевич.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — **Серяков** Владимир Ефимович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **Шойгу** Күжүгет Сереевич.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **Долгополов** Григорий Николаевич.

Чоннуң амыдырал хандырылга министри **Буянды** Семен Кунгаевич.

Иштики херектер министри **Чакар** Соян Сотпаевич.

Чуртталга-коммунал ажылагый министри **Еремеев** Виктор Михайлович.

Кадык камгалал министри **Сизых** Николай Васильевич.

Культура министри **Хомушку** Матпа Сумбуевич.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **Достак-оол** Монгуш Букулдурешович.

Чыдыышкын министри **Ондар** Дөңүлдей Бурзунеевич.

Көдээ ажыл-агый министри **Лавриненко** Иван Григорьевич.

Социал хандырылга министри **Кунчун** Николай Лудужапович.

Садыг министри **Салчак** Хертүк-оол Авыр-оолович.

Сан министри **Будегечиев** Будегечи Конзулакович.

Юстиция министри **Ховалыг** Анай-оол Дыытпаевич.

Күрүнеиниң план комиссиязының даргазы **Салчак** Мичин Санчатович.

Улусчу контроль комитединиң даргазы **Шыырап** Монгуш Какылаевич.

Министрлер Чөвүлелиниң телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитединиң даргазы **Юша** Сергей Чоодуевич.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин чанында Күрүнеиниң айыл чок чорук комитединиң даргазы **Ситяев** Иван Александрович.

Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының даргазы **Мешкорудников** Сергей Михайлович.

Аыш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң начальниги **Коганков** Владимир Герасимович.

Министрлер Чөвүлелиниң туду болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелелиниң начальниги **Белокопытов** Виктор Николаевич.

Күш-ажылчы курлавырларны ажыглаар талазы-биле эргелелдің начальниги **Юмбу** Андрей Байкараевич.

Министрлер Чөвүлелиниң Хандырылга болгаш сайгарылга эргелелиниң начальниги **Матюков** Василий Яковлевич.

Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелелиниң начальниги **Нечаев** Борис Семенович.

Кинофикация эргелелиниң начальниги **Аракчаа** Ахмел Ланачапович.

Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелдің начальниги **Будук-оол** Кара-Сал Домбаланович.

Министрлер Чөвүлелиниң өртектер кылдызының начальниги **Даржаа** Хертек Лопсанович.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларын тургузар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары депутат **С. Х. Красныйның** илеткелин сессия дыңнаан, 11 доктаамал комиссияны тургускан.

Хоойлулар ажыллан кылыр комиссия 8 депутат составтыг, комиссияның даргазы — депутат **В. П. Суров**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **З. Л. Толмачёва, Н. Д. Бар-Хөө, В. Д. Дорун-оол, И. Д. Ак, А. Б. Семис-оол, Д. Ч. Ооржак, А. Б. Монгуш.**

План-бюджет комиссиязы 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **М. К. Шыырап**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **М. С. Салчак, Л. Н. Оюн, Б. К. Будегечиев, Б. Б. Хертек, Т. Н. Манова, А. В. Колбасинская, Ч. Н. Хомушку.**

Аныяктар херээниң талазы-биле комиссия 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы —депутат **Д. Б. Ондар**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **Е. Е. Золотухина, А. Х. Серээ, М. В. Котелевский, С. С. Чакар, М. У. Оюн, А. М. Монгуш, И. О. Делгер.**

Үлетпүр болгаш туду талазы-биле комиссия 9 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **В. А. Ухов**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **Л. П. Лопсан, А. Л. Ткачёва, А. Л. Ооржак, А. И. Ванжа, Е. М. Зырянова, С. А. Даржаа, А. М. Папый-оол, Х. Б. Сарыглар.**

Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссия 9 депутат составтыг: комиссияның даргазы — **Ш. П. Куулар**, комиссияның кежигүннери —депутаттар: **В. З. Сатаев, Б. А. Морозов, М. М. Мунзук, К. В. Осинцев, Б. М. Мартан, А. А. Саракин, Д .С. Сат, И. А. Ситяев.**

Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссия 12 депутат составтыг: комиссияның даргазы — **М. Е. Абрамов**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **Д. С. Данзын-оол, Д. И. Башарин, М. Т. Белчээ, Н. С. Иргит, Ө. Ч. Кара-Доңгак, Б. А. Күжүтет, В. М. Евтешин, Ч. С. Маңдыычы, Д. С. Настык-Доржу, А. И. Немцова, Т. Д. Чыртык.**

Улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле комиссия 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы — **М. С. Хомушку**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **С. К. Лаҥзыы, К. А. Маспык-оол, А. К. Тюлюш, В. Б. Оскал-оол, В. Н. Соломенникова, С. Т. Амырбит, А. Т. Комбу.**

Кадык камгалалы, социал-хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссия 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **Н. Т. Норбу**, комиссияның кежигүннери—депутаттар: **Н. В. Сизых, Л. Н. Саая, П. Т. Сувак, В. А. Оканькина, Н. П. Краева, И. Д. Будакай, Т. А. Арап-тан.**

Садыг, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннун амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссия 10 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **Н. В. Чыңдыгыр**, комиссияның кежигүннери —депутаттар: **С. К. Буянды, Т. Ф. Коробейникова, А. К. Сарыглар, К. Н. Шулуу, И. Д. Дүлүш, Д. Ө. Байкара, Д. К. Сарыглар, У. К. Хомушку, С. Т. Ондар**

Бойдус камгалалының талазы-биле комиссия 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **И. Г. Лавриненко**, комиссияның кежигүннери —депутаттар: **С. К. Орус-оол, О. С. Ондар, Ч. Т. Бичик, А. А. Федоров, М. Д. Чола, О. Н-С. Шагдыр-оол, Д. Н. Дамба.**

Чуртталга-коммунал ажылагый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссия 8 депутат составтыг: комиссияның даргазы — депутат **Ч.-Д. Б. Ондар**, комиссияның кежигүннери — депутаттар: **С. Б. Салчак, В. Б. Бюрбю, К.-М. А. Ондар, Г. А. Заркевич, А. М. Монгуш, Ө. Ч. Ошкулуг, О. А. Блинова.**

Тыва АССР-ниң Дээди Соведи Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың күрүне тургузуунуң дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 2 түүлүнге болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмүнүң 5 түүлүнге немелделер киирер дугайында айтырыгны көргеш, ол дугайында чогуур доктаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведи республиканың Дээди судунуң кежигүннеринге **Балай-оол Маадыевич Чимба, Самдан Айыжыевич Дорзат, Эдуард Лакпаевич Оюн** оларны сонгуур дугайында кирген саналды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Республиканың Дээди Соведи Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социал хандырылгазының амгы байдалының болгаш ону организастаарын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны көөрүнче шилчээн. Бо дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **К. С. Шойгу** кылган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң дөртү чыыжының бирги сессиязы ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

(К. С. Шойгунуң илеткелиниң доңчулалын болгаш ол талазы-биле депутаттарның саналдарын дараазындагы солунга парлаар).

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан) депутаттар хурал залында; бөлүк депутаттар.

А. Н. Косыгиннин М. Мэнеску-биле беседазы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюрө кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин аңаа РКП ТК-ның Политкүүсөк кежигүнү, Румыния Социалистиг Республиканың чазааның Премьер-министри М. Мэнеску-биле ужурашкан.

Найыралдыг байдалга бооп эркен беседа үезинде совет-румын кады ажылдажылганың база Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелерниң социалистиг экономиктиг интеграциязының хемчеглерин боттандырарына ийи чурттарның киржилгезинин чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдар солчулгазы болган.

Москвадан бельгийжилерниң хааны үнүпкен

Москвадан июнь 26-да чуртка аян-чорук кылып, бельгийжилерниң хааны Бодуэн болгаш кадын-хааны Фабиола үнүп чорупкан.

Хүндүлүг аалчылар Ташкентиге, Самаркандыга, Иркутскиге, Братскиге болгаш Ленинградка баарлар.

Бельгияның болгаш Совет Эвилелинин күрүне туктары-биле шиметтинген аэродромга самолёттун чадазынын чанынга хүндүлүг аалчыларны ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунун Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуров үдээнгер.

Аэродромга ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. А. Яснов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Национаддар Соведининиң Даргазы В. П. Рубен, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң министрлери болгаш албанның өске-даа кижилери база турганнар.

Ужудуушкун шөлүнге ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң үш хевирлериниң: чадаг шеригнин, далай шеригнин, ужудукчуларның хүндүлүг таңнылын чыскаапкан. Ийи чурттарның күрүне гимнерин күүсеткен.

Н. В. Подгорный болгаш хаан Бодуэн совет дайынчыларның чыскаалын эргээн.

Хүндүлүг аалчыларны найысылаалдың ажылчы чоннарының төлөөлекчилери үдээннер.

Хаанны болгаш кадын-хаанны чуртка аян-чорукка ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунун Даргазының оралакчызы А. П. Вадер, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Чингине секретары Ю. Н. Черняков, ССРЭ-ниң Бельгияда элчини С. К. Романовский, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Протокол кылдызының эргелекчизи Д. С. Никифоров олар үдеп чоруур.

Ол-ла хүн хаан Бодуэн болгаш кадын-хаан Фабиола Ташкентиде чеде бергеннер.

Бельгияның, Совет Эвилелинин болгаш Узбек ССР-ниң күрүне туктары-биле шиметтинген аэродромга самолёттун чадазының чанынга хүндүлүг аалчыларны Узбек ССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунун Даргазы Н. М. Матчаков, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. Д. Худайбердыев болгаш албанның өске-даа кижилери уткаанар.

Н. Ө. ӨЛЬЗЕЙ-ООЛГА РСФСР-НИҢ АЛДАРЛЫГ АРТИЗИ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүнүң талазында ачы-хавыязы дээш, Тываның хөгжүм-шин театрының артизи Николай Өскеевич **Өльзей-оолга РСФСР-ниң алдарлыг артизи** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

МОСКВА, 1975 чылдың июнь 26.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ П. Л. КЛЕПИКОВАНЫ БОЛГАШ Г. А. ЧУЧЕВАНЫ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадык камгалал органнарынга үр чылларда үре-түннелдиг ажылдаанны дээш база Балгазының туберкулёзтуг санаторийиниң тургустунганындан бээр 35 чыл болганы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Прасковья Лукинична **КЛЕПИКОВА** — Балгазының туберкулёзтуг санаторийиниң улуг медсестразы.

Галина Анатольевна **ЧУЧЕВА** — Балгазының туберкулёзтуг санаторийиниң клиника лаборантызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

КЫЗЫЛ хоорай, 1975 чылдың июнь 26.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң малчыннары тоску беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылчы челенгешкиннерлиг доозар болгаш партияның эзлчеглиг XXV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ооң түннелинде 1975 чылдың баштайгы чартыында күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Күрүнеге 119 тонна сүт садар тургаш, 153 тонна чедирип, онаалдадан ажыр 34 тонна сүтту саткан. Эт садарын 112 хуу, дүктү—120 хуу күүсеткен.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчылары эки ажылдаан, олар күрүнеге чартык чылда 270 тонна сүт садар тургаш, 281 тонна чедирген. «Большевик» совхозтуң сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары даалгазын база ажыр боттандырган.

М. СЕВЕН.

Эргим номчукчу! Ажылчын болгаш көдээ корреспондентилерниң чагаалар'ындан «Шынга» чагаалар» деп эгелиг арыннар, булуннар үнүп турар.

Бо арында эки кижилер дугайында бөлүк материалдардан аңгыда, «Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур» деп рубрика адаанда чамдык черлерде эптежир аргажок четпестерни илереткен чагааларны парладывыс. Номчукчунун саналдыг, сүмелиг, шүгүмчүлелдиг чагаалары моон сонгаардаа парлаттынар.

Чыл эгезиндеи бээр 130 ажыг шүгүмчүлелдиг чагаа биске келген. Ылангыя июнь почтазында шүгүмчүлелдерниң чамдыызының утказы мындыг: тараа, сиген шөлдерин мал чаза базыптары, хоорай, суурларның чаагайжыдылга, ногаанчыдылгазынче сагыш салбайн баарындан тараан ыяштар, чадаг үнүштернин онуп, кадып турары дээш оон-даа өске.

Мындыг янзылыг четпестерни илереткен шүгүмчүлелдерни бижип тургаш, ол бүгүнү чайладырының аргалары кандыгыл? Санал, сүменерни делгеренгей бижиңер.

УЗАДЫП АП БОЛУР

Кызыл хоорайның номчукчулары чыл эгезинде 40281 экземпляр журналдарны чагыдып алгаш, номчуп эгелээнер. А оларның иштинден 2000 экземплярны чартык чыл хуусаалыг кылдыр чагыткан, түнелинде чүгле 980 экземплярның хуусаазы узаттынган. Ынчангаш муң экземпляр ажыг эң делгеренгей—тудуг, педагогика, көдээ ажылгый, салыг болгаш өске-даа адырларның журналларын номчукчулар июль айдан эгелеп үргүлчү ап номчуваы хомудаачыг. Бо чорук парлалганың хөй-ниити таралыкчыларының, «Союзпечать», харылзаа ажылдакчыларының четпес ажылдаанын херечилеп турар-дыр.

Төп солуннарның чагыдылгазының байдалын оон дора деп болур. Номчукчулар январьдан эгелеп 15700 экземпляр солуннарны номчуп эгелээн болза, оларның 3400 экземпляры 6 ай хуусаала чагыттынган. Ол солуннардан чүгле 1050 экземплярның хуусаазы узаттынган, 2350 ажыг хирези узаттынмаан. Хуусаазы узаттынмаан 200 экземпляр «Правда», муң ажыг экземпляр «Комсомольская правда» бар болуп турар. «Учительская газета», «Советская торговля», «Советская Россия» солуннарның 100-тен 140 чедир экземплярының хуусаазы чылдың баштайгы чартыында тенген.

Чартык чылда чагыткан төп солуннуң хуусаазын кандыгбир чылдагаан-биле узадып четтикпээн кижи ону августан эгелеп номчуур кылдыр июль 10-га чедир чагыдып ап болур.

Республиканың «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннарын хоорай номчукчуларындан чүгле бирги чартык чылда чагытканнар база хөй. Мынчага чедир кайы-даа солуннуң чартык кезии узаттынмайн арткан.

Ийиги чартык чылда хуусаазын узадыр чагыдылгазын кызылчылар чүгле 40 хуу чедирип, республикада куду деннелдиг болган. Ылангыя политехникум, эмт комбинаты, хөгжүм-шин театры, онкодиспансер, «Кызыл тулугнун» тудуг эргелели, чер ажылдарының тудуг эргелели, уран үүл училищези, № 1, 2, 4, 7, 8, 11 школалар болгаш хаматы камгалал штабының коллективтеринде парлалганың хөй-ниити таралыкчыларының ийиги чартык чылдың парлалга чагыдылгазын организаставазы идерээн. Башкы училищезиниң коллективинде 305 экземпляр солуннар, журналдарның хуусаазы бирги чартык чылда доозулган, олардан чүгле 2 экземпляры узаткан. Пединститутта, көдээ ажылагый техникумунда, кооператив, медицина училищелеринде байдал оон база дээредевес.

Чамдык партия, комсомол организациялары парлалга чагыдылгазынче кичээнгей салбайн турарын ийиги чартык чылдың чагыдылга кампаниязы херечилеп турар-дыр. Келир 1976 чылдың солуннар, журналларының чагыдылгазы сентябрь 1-де удавас эгелээр болгай. Анаа белеткеп ажылдарын амдыгаштан партия, комсомол, профэвилел организациялары чорудуп, номчукчу бүрүзү бүдүн чылга чагыдылга кылган турзун дээш организастыг хемчеглерни алыры негеттинип турар. Оон-биле кады бо чылдың арткан үезинде номчукчулар күзээни солуннар, журналларын чагыдып алзын дээш парлалганың хөй-ниити таралыкчыларының, харылзаа, «Союзпечать» ажылдакчыларының шудургу ажылдаары негеттинип турар.

Л. БОЧКАРЕВА,
хоорайның «Союзпечать» агентилелиниң инструктору.

Л. Достоецкая биле Л. Барашева Саян ГЭС-тиң тудуунда штукатур-малярлар. Олар кызымнай шудургу ажылы-биле чонуң хүндүтнелин чедип алган, шаңнадып мактадып турарлар.

ЧУРУКТА: Л. Достоецкая биле Л. Барашева эжишкилер.

П. ДЕМЕНТЬЕВТИҢ фотозу.

ОРГАНИЗАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Эрзинге баштайгы колхоз үндезилекчилериниң бирээзи А. Т. Моннуң хары ам алдан чоокшулаан. Назыны улгатсаа, оон амыдыралга үлегери, үүле-херек бүдүреринге чүткүлдүү аныяктарга үнелиг болбушаан.

Дөртен чылдарның эгезинде тургустунган «Май бири» МЧАЭ биле «Сталинчы орук» МЧАЭ каттышкаш, 1950 чылда «Мөрен» колхоз болган. Оон бухгалтеринге Александр Төмүрович он чыл ажылдаан. Ол ам үшкү хөй бригадазының бригадиринге 1968 чыдан бээр мактаттырып келген.

Ол бригадада Ленин орденниң эдилекчизи Орус Намжал, Күш-ажылга алдар орденниг Иван Сади, социалистиг чарыштың тиилекчизи Мерсу Учурал ышкаш сураглыг кижилер хөй. Үшкү хөй бригадазының мал өстүрер болгаш оон продуктулуун бедидер талазы-биле көргүзүглери чүгле ол колхозта эвес, Эрзин районда безин мурнакчыларның бирээзи. Сөөлгү чылдарда 9800 ажыг хураганны немей өстүрбүшаан, күрүнеге 400 центнер ажыг дүктү бүдүрүп белеткээн.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгүле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгалың турарының ачызында «Мөрен» колхоз экономика, культура талазы-биле быжыгын, хөгжээн, оон төвү районда ам көрүштүг суурларның бирээзи апарган.

Мөрен хемниң Эрзинге кээп каттышкан белдиринде көрүштүг чараш суур чаттыла берген, улам калбарын, бүдүн-кудумчу, квартал улажып турары өөрүнчүг. Улуг спорт залдыг ортумак школа, байлак ном фондулуг библиотека, Культура бажыны, харылзаа салбыры, электри станциязы, магазин, медицина болгаш уруглар албан черлери ажылдап турар. Чаагайжыдылганың ол бүгү хөрээнге А. Т. Моннуң, бичe-даа бол, улуг-хуузу киргенин демдеглээр херек.

Александр Төмүрович район болгаш Мөрен көдээ Советтерниң депутаттарынга каш удаа сонгуттуруп, партия болгаш совет органнарга база ажылдап чораан. Оон хөрээнде «Күш-ажылга шылгарал дээш», ленинчи юбилей медальдары чайнап чоруурун таварылга эвес. Төрээн чуртувустуң маадыр хоорайларын туристи путёвкалыг база эртип чораан.

Он уругнуң адазы ол хоочун малчының өг-бүле амыдыралы база үлегерлиг. Улуг оглу Кисин — Новосибирскиде партияның дээди школазында, Галиназы — Ленин аттыг колхозта мал эмчизи, Санчимаазы — Канск техникумуң доосказ, ам Мөренде библиотека эргелекчизи, Алдын-оол биле Алексей механизатор, оон өскелери өөреникчилер.

А. ТАВА.

БҮТКЕН КҮЗЕЛ

Алызындан малчын уктуг, чажындан техникага ынакшылдыг Николай Сынап-оол школачы турган-ла чоланчы болурун шиитпирлеп алган. Өөредилгезин чедиишкиниг доосказ, Чадаанада автотранспорт бүдүрүлгезинин организастааны түр курска ол кирген. Машина башкарыкчызы болуксаан оон алыс күзели боттанган, ол ам «Сүт-Хөл» совхозтуң мергежилдиг чоланчыларының бирээзи апарган.

Сүт-Аксы суурнуң кедээзинде оруктан ветеринария автомашиназы тутсуп олур. Келзе-ле, оон чоланчызы тарыырым оол. Амыр-менди эрвишаан, кайнаар, кандыг үүлеерек бүдүржүп чораанын оон сонуургалым.

— Чес-Бүлүүдө кыргылда пунктузунга чордум, мал эмчизи, зоотехник, өске-даа даргалар чедирин... Ажылымның аайы малчыннар, зооветеринария ажылдакчылары-биле холбаалыг болганымдан олуг-чыдын чок, үргүлчү ажыл-херек бүдүрүп чоруп бээр мен.

Николайның оозу-ла шын. Сүт-Хөлдүң девискээринде оон баспаан чери чок, дугуй эртер орук бүрүзүнге чоруп, күзеглерге болгаш кыштагларга, чазагларга болгаш чайлагларга үргүлчү баар. Кандыг бачым ажыл, кайы хире берге орук таварышпас дээр. Камныг эдилелдин, мергежилдиг башкарылганың ачызында оон машиназы шагның кайы-даа үезинде белен болур.

Ол чүгле кижилер чедирер, коданнар эргин кезиир эвес, харын специалистер-биле кады чораан, малчыннарның канчаар чурттап, ажылдап турарын, коданда малдың ниити байдалын, аная чүү негеттинип турарын угаап, ол талазы-биле күзел-бодалдарын база илередир, боттуг киржир ажыл-ишчи.

Николай Сынап-оол онаашкан ажылынга харысалгалыг болбушаан, кижинин кадыкшылын эмжидер күш-культура болгаш спортка база ынак. Ону сүт-хөлчүлер «аллан дөрттүн бирээзи» дижири таварылга эвес. Совхоз төвүнге болган маргылдааларга ол каш удаа шүглүп келген. Чүгле хүрешке эвес, спорттуң өске-даа хевирлеринге база ол улуг сонуургалдыг.

Б. ОНДАР.

ЧУРУКТА: Николай Сынап-оол.

К. ШАНГЫР-ООЛДУҢ фотозу.

ХҮНДҮТКЕЛДЕ

Сүт-Аксы суурнуң кудумчуларынга чыкпак доруг аңдын тергеленишкен эшке таварышкан кижи бүрүзү, оон ажылышче сундуккан чүткүлүн, бойдустуң байдалынга додуккан шырайын дораан-на эскериптер. Камныг эдилеп, эки ажаан чоруурундан оон чыкпак-доруу шагның кайы-даа эдчээнде семис, чоруу ылгын, сергек шинчилиг.

Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязының ол суурда: үлетпүрүүн, аъш-чемнин, ажыл-агыйның магазиннериле хөй. Ол-ла бүгү садыгларым үүрмек соортулгезинге коммунист Х. Б. Ондарның чаасказан четчип, кандыг-даа саадаашкын чокка, харын макталдыг ажылдап турары, үстүнде илереткен үнелиг мөзү-шынарларның тодаргай бадыткалы.

Хүлээнген албан ажылын ак сеткилдиг күүсеткиваан, хөй-ниити даалгага база бот-идепкейлиг. Ол —суурда дружина штавының, школада төрөлдер комитединиң кежигүнү. Ол ышкаш Культура бажыныңы чанында бот-тывынгыр уран чүүл бөлүүнде талантылыгларның бирээзинге санадып турар.

Александр Төмүрович районда болгаш Мөрен көдээ Советтерниң депутаттарынга каш удаа сонгуттуруп, партия болгаш совет органнарга база ажылдап чораан. Оон хөрээнде «Күш-ажылга шылгарал дээш», ленинчи юбилей медальдары чайнап чоруурун таварылга эвес. Төрээн чуртувустуң маадыр хоорайларын туристи путёвкалыг база эртип чораан.

Он уругнуң адазы ол хоочун малчының өг-бүле амыдыралы база үлегерлиг. Улуг оглу Кисин — Новосибирскиде партияның дээди школазында, Галиназы — Ленин аттыг колхозта мал эмчизи, Санчимаазы — Канск техникумуң доосказ, ам Мөренде библиотека эргелекчизи, Алдын-оол биле Алексей механизатор, оон өскелери өөреникчилер.

А. ТАВА.

Парлаттынмаан чагааның изи-биле

БУДАҢ ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Чөөн-Хемчик райондан майда редакцияга чагаа келген. Садыг училищези доосказ аныяк садыгжылдардан болгаш мурнунда ол шугумга ажылдап-даа чорааннардан самчыгдалдыглар хөй. Оон кол-ла чылдагааны районуң складтар эргелекчилериниң садыгжыларга бараан хүлээткен фактураларының кара саазынна-биле бижээнинин көзүлбезинде болгаш чамдык өртектерни будулдуруп турарында деп бижээн.

Республиканың баштаар чериниң даргазы Ю. С. Катковтуң бистиң бижиивиске харыылааны:

Чөөн-Хемчик районуңуң ажыл-чорудулгазын ревизиялап хынаан. Хөй түннүг самчыгдалдар чамдык садыгжыларның онаашкан ажылынга харысалга чок арагалап турганындан, бараннарны болгаш акшаны садың алыкчыларга чегирип буданнаанындан болган. Хыналдалар соонда ындыг самчыгдалдарның истелгези болгаш суд хуралларының түннеддери ол бүгүнү бадыткаан. Үүрмектеп садар бараннарны чамдык кижилернин өртөөн улгаттырып садып турганының фактыларын илередип, чогуур хемчээн алган. Ындыг чорук складтар эргелекчилериниң хамаарышпаан.

Складтан бараан үндүргениниң фактуразы дөрт экземпляр, оон ийизин бараан хүлээп алыкчызынга бээр. Ол ийи саазының кайы бирээзи булургей-даа болза, садыгжы өскезинден көрүп ап болур. Оон ынай бараан бүрүзүнде оон өртөөн айыткан. этикетказы база турар. Мынчангаш өртек-үнеге будулгаазын болбас ужуулуг.

Райпо складтарында эт-хереклдин ончалал дамзызын хынаан комиссия ында байдал эмге-секелиг деп көрген. Оларның эргелекчилери онаашкан ажылынга кызымак кижилер дээрзин коллектив бадыткаан. Склад эргелекчилериниңден эш Кужимге ажыл шагында эзирик турганы дээш райпо баштаар чери хемчег хүлээткен.

Респотребсоюзтуң баштаар чери кооперативтиң эт-хөрөнгизин багай кадагалаар, самчыгдаар, өөрлаар чоруктарга удур шыгыны демисешпес, ажыл-агыйны башкарып турары шүүшпеп дээш Чөөн-Хемчик райпозунуң удуртукчулары-биле каш удаа чугаалажып, оларны сагындырып келген.

ООҢ ҮЛҮҮ УЛУГ

Амгы үеде совет кижиниң ажыл-ижи, амыдыралы коллективтен дашкаар бодаттынмас. Ажылчын коллектив — улуг күш. Коллектив кижини күш-ажылчы, коммунистиг мөзү-шынарга кижизидериниң өзулуг-ла төвү апарган.

Мындыг коллективтерниң бирээзинге «Тыва кобальт» комбинадын хамаарыштырып болур. Ол коллективте Артур Артемович Голиковту чүгле комбинатта эвес, харын Хову-Аксының чону таныыр. Бо бөлүүн кижи дуржулгалыг ажылчын, кады ажылдап турар эштерингe эөлдек, арга-сүмени бо-ла берген турар. Чоокта чаа Артур Артемовичиниң комбинаттың коллективи суур Совединиң депутадынга сонгаан, ол өзулуг-ла төлептиг депутат деп эш-өөрү чугаалап турар. Сөөлгү чылдарда Артур Артемович даг цегин удуртуп турар. Руланы чер иштинден казып, дилеп тывары нарын ажыл, янзы-бүрү моондактар болгаш бергелер таваржыр. Бо ажылга дагжыларның командири А. Голиковтун үлүү улуг. Олар эткен 5 айның руда казып, тыварының планын 11,9 хуу ажыр күүсеткен, рудала кобальт бүдүмелиниң хемчээлин 0,1 хуу пландан өрү берген. Оон ангыла дагжылар руда чидириглерин болгаш ажык чок порода-биле холужарын эвээжедирин өралдажып турарлар.

Тоску беш чылдың доозукчу чылында база партияның XXV съездизинге уткуштур дагжыларның мурнунда улуг сорулга салдынган. Хову-Аксы рудниги-нин сонгу участогунда чер иштинин ханы каттарында руланың курлавыры хөй тывылган. Ынла кобальт бүдүмелинин хемчээли база өлбек. Ынчангаш чернин адаккы каттарында руланың курлавырын эртем-техниканың дузазы-биле чаа аргалар-биле ажылып, чер кырынче үнүрери белен эвес. Бо харысалгалыг ажылга база-ла Артур Артемовичиниң арга-сүмези ажыглаттынар.

К. ООРЖАК.

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

ЭЛДЕП ЧҮВЕ

Черлер, хоорайлар болгаш да суурлар аттары черле уктугдөстүг боор. Кынгырткайдыр ырлап бадып чыдар кылан суглуг Дыттыг-Хем биле Хол-Өөжүнүң белдирлешкен черинде бичии суур бар. Ындыг черде тургустунган боорга-ла, ынчаар адаан ыйнаан, ону Белдир-Арыг дээр. Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң төвү ол. Ук суур чыл келген тудум-на чаартынып, өзүп-мандып турар. Ол чаартылгада чурттакчы чонуң үлүг-хуузу кирген.

Ынчалза-даа амгы үеде суурнуң чамдык черлерин чаартылга эвес, эргижирел эөлээн. Чүге ындыгыл? Хамыктың мурнунда көдээ Советтен суурнуң чаагайжыдылгазынче, арыг-шеверинче доктаамал кичээнгей салып, чонуң күжүн ону каас-чараш, арыг-силиг, болдуларынче организастаарын кошкатканындан бүрүлериниң «аргазимден бисти эккелген эөлеривис, ам канчап бардынар, амы-тынывыс ап көрүнер» дээн дүлейзимээр дынналыр-дынналбас үнү кээп турганзыг. Та, улустуң өске ажылга чардыккан чай чогу ындыг чүве, та, көдээ Советтин талазындан чонга айтыышкынын хуусаазы элеги ындыг чүве, ол кадып турар ыяштарны кээргээр кижи чок, элдеп чүве!

Бичии када суурну эргий базыптаалы. Бо-ла кудумчуда бо бичии онгарны куду суг кыланайныр, шулурткайныр агып бадып чытканчык. «Чаныра чок хостуумпу көрүнер» дээнзиг, кудумчуну коргаалап, үрей шаап бадып чытканчык. А бо Чаа амыдырал аттыг кудумчуда келдивис. Топтап көр, өөнүк, кандыгдыр че?

— Тарып олурткан ыяштар-даа, херим-кажаа-даа үезик-чаймык чүве-ле-дир. Хатшуурган ужур шапкылан каан, ирирги ирий бергилээн.

Суурнуң чаңгыс кудуу бодур, ажылдаваа-ла үш ай ашкан. Ам аксы бүдер чеде берген, бок овааланып калган. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары дөө сарыг божа апарган хемчигештен суглап ижип турар.

Бо чылдың чазынында суур чаагайжыдылгазында чаңгыс-даа чүве немешпээн. Социалистиг чарышты чорударының планында суур чаагайжыдылгазының дугайы кирген. Ынчангаш көдээ Советтин болгаш хөрөөженнер чөвүлелиниң талазындан сагыш салбастаан. Элдеп чүве боор!

Д. ДИРЧИН.

ЭСКЕРИП ТУРАР БЕ?

Бистиң чуртувуста совет улустуң амыдырал-чуртталгазы хүн келген тудум-на улам экижип орар. Хереглээн эдилелдери туралааны-на садыл ап болур. Ылангыя ангы-ангы маркаларның хуула машиналары улустаа көвүдээн. Ол чорук база-ла совет кижилериниң амыдыралышың бир чаагай херечизи-дир.

Бистиң бо ырак-узак Өвүрүвүсте безин «Москвич-412» маркалыг хуузунда-даа, албан черлериниң-даа шуугу 22 машина бар. Ынчалза-даа ындыг марканың машиналары шимчевестээн. Үреник бе дээрге шупту-ла кайын үреник боорул аан! Үр үеде суксун ишпейн, кижи чурттап шыдавас. Ол ышкаш бензин чок болза, машина шимчевес.

«Москвичилерге» херек АИ-93 деп бензин кудар доскаарлар Өвүр районда чок. Ынчангаш албан организация черлериниң болгаш кижилериниң хуулда-даа ындыг машиналары анза турар. Чадаана Өвүрдеп тайга сын ажылдыр ырак хоорай. АИ-93 деп бензинин оон барып савалап ап турар. Ол чорук ажылчын кижилериниң шак-чезин хаалас чидирер, оон ангыла бензинин кандыг-бир савага кудуп алгаш чорда, оозл-ондак-даа болгай-ла...

«КҮЖҮ ТӨНГЕН»

1973 чылда Чыраа-Бажы суурга чаа пекарня туттунган. Ол дээрге чурттакчы чонга бир-ле улуг байырлал ышкаш болган. Улуг-даа, бичиидаа кижилериниң өөрүшкүү кызыгаар чок! Пекарнята тоо хире кижи ажылдап кирипкен. Чаа быжырган хлебтиң экизин чүү дээр! Чаа пекарняның хлевин четтиргеннер баштайгы хүннерден-не оон ажылчыннарын мактап эгелээн. Ол пекарня чүгле Чыраа-Бажын эвес, харын Чыргакы, Хөрүм-Даг болгаш Шеми суурларның чурттакчыларын бүрүн хандырып турган.

Элдеп чүве, ийи ай ажыг чорда-ла, улустуң ол өөрүшкүзү, кырынче сүт кудупкан от дег, хепертен өшкен. Быжырган хлебтиң шынары баксыраан: бирде өртеп-даа, бирде чиг-даа, бирде дузу-даа чок боор-ла, ужуру билдинмес.

Ам кээп Чыргакы, Хөрүм-Даг болгаш Шеми суурларны Чыраа-Бажының пекарнязы хандырар «күжү төнген». Ынчангаш ук суурларны Чадаананың хлеб заводу хандыра берген...

А бистер, чыраа-бажыжылар, ала-шокар шынарлыг хлебти чоогдавыннаан бис ийин. Капчап чаңгыс аай эки шынарлыг болдурар дугайын чоп пеген, хуралдарга-даа чугаалап шаг болган. Чыраа-Бажының ажылчын кооперациялының баштаар чериниң үш даргазы улай-улай солушкан. Дөртү даргалары моону эскерип турар ирги бе?

М. МИЖИТ-ДОРЖУ.

Бо база-ла чонуң негелдези, амыдыралчы айтырыг-дыр.

Райкүүсконда болгаш өске-даа харылаза чогуур удуртур организацияларның даргалары моону эскерип турар ирги бе?

Даргаа Очур Ширинин-оол чартык чыл ажыг ажыдан чоруур. Ынчалза-даа быжырган хлебтиң шынарының дугайында айтырыг ол хевээр артпышаан.

Мырынай чоокта чаа бир бичии оолду көргеш, катыгдаа келген, эпчоксунган-даа мен. Чаа келген хлебти баштай амзапкаш, акыныче көс супкан дег, шыдашпайн, арны-бажын бырыштырды:

— Дузу ажыг чүве-дир, аваай, чивес мен!—дээш, өлче көре-көре, ийинче идип кагды...

Хайыраан далганы хлеб быжырарынга та чеже-чеже тоннаны чарыдап турар чүве?! Бистинде быжырып турар хлебти бо оол дег «чивес мен» дээш, атказар идип турарлар та чеже? Маная холбаштыр эки ажылдакчылар болгаш шынар дугайында айтырыглар катап-ла тургустунуп келгеи-дир.

Ч. МОНГУШ.

ХОЙЖУНУҢ ААС-КЕЖИИ

Аяа-казы хүн Удахтайның бедик бажындан Улейниң көктүг-шыктыг шынааларын, Братск далайның мөнгүнненчек чалгыларын, ооң эринде чаптылган совхозтуң чаа суурун көрүп болур. Ынчалзажок ол черге хөй чылдарда чурттап келгенинде чүве ийикпе, азы бойдустуң каас-чаражынга чанчыгын калганында чүве ийикпе, Иркутск областың Боханск районунуң «Обусу» совхозунуң хойжузу Арсений Николаевич Петчинов бойдус чурумалын шоолуг магадавас. Бодунуң кодан хоюн хаттыг болгаш харлыг, өттүг шаап турар соок шуургандан камгалаар сорулга-биле хойларны баштап, ийи төрүү хойну четкеш ол кадыр дагның өзеним куду, шынаа таварты чеже катап чорбаан дээр. А ооң соонда пат могап-турупкан хойжу шак-шагы-биле чыдар...

Петчиновтуң дугайын эң баштай партияның Усть-Ордынск Бурят национал округ комитединиң бирги секретары Н. Агарковтан дыннаан мен. Бүдүрүлгениң бедик көргүзүглерин чедип алган кижилер дугайын чугаалап тура, эрткен чылын Усть-Ордынск Бурят национал округта 40 ажыг хойжу бригада үс төрүүр хойдан 105 болгаш ооң-даа хөй хураганны, а Арсений Николаевич Петчиновтуң бригадазы 157 хураганны, бир хойдан 5,9 кг дүкту кыргаан деп, Н. Агарков дыннатты.

...Улей шынаазынга чедип, Арсений Николаевичбиле ужуражыр дээн кижи округтуң сонгу чүгүнде, Братск далайның кыдымында, ажылчын суур Усть-Ордынскиден барык 300 километр черни эртер. Ооң эгелээн делгем, дескі орук совхоз сууру Обусуга чедире бээр. Ооң ыяй хойжу бригада ырак эвесте. Ховуда чаптылып чоруткан тудуг-суур адышта ышкаш көстүп келир. Петчинов дүрген кылаштыг, күдер-шыырак мага-боттуг кижи болду. Аалчыларны эвилек уткаан, дораан-на бодунуң кыштааиче чалап, амданныг чаагай шайын кутту. А ооң мергежилиге хамаарышкан темаларга чугаалажы бээрге, дораан-на сагыш-сеткили көдүрүп, харын-даа маргылдаалыг чугааларны үндүрүп келгилээр.

— Мал чеми дээрге онзагай айтырыг болгай— деп, мурнакчының дуржулгазы-биле таныжар дээш, кожазы совхозтан маңаа келген зоотехникке ол мен дыннаан олурумда чугаалааш, уламчылады:—Чүвениң ужуру мал чеминин санында эвес, а кажан, канчаар, чеже хире чем-биле оларны чемгерериниде болдур ийин.

Петчинов аалчызын кормушка чанынче аппаргаш, бир адыш силосту алгаш, чугаалады:— Эки-ле чем аа? Чыды-даа, өнү-даа магалыг. Хойлар моңу аажок эки чиир. А төрүүр хойларга оларның боозаан үезинин ийиги чартыындан эгелеп бо силосту эвээштеп берип турар мен. Чүге дээрге, бистиң силозувустуң кислотазы улуг. Ынчангаш хой-даа, ооң келир үеде чаш төлү-даа бергедевезин дээш ынчаар чемгерер херек.

Арсений Николаевич бодунуң херээн эки билири-биле чугаазын уламчылады:

— Рационда белок чедишпес болза, мал чеминге карбамидти немээр херек; кыштаглаашкынның төнчүзүнде төрүүр хойларга селенит четпестей бээр боор чүве — ынчан ооң организминге натрий селенидин чедиштирери чугула. Ооң ачызында хойнуң шыңган эттери агарар аарыг болгаш хураганнар өлүп-хораар чорук болбас! Ооң башка ажыл-херекти билбезивистиң уржуун агартыр дээш янзы-бүрү чылдагаан дилээр болгай бис...

Петчинов тускай дээди эртем-сургуул дооскаан. Долу эвес ортумак эртеминиң кырында совхозта доктаамал эртин турар зоотехния өөредилгезиниң бөлүмнериниге болгаш хойжуларның түр курстарынга өөренгеш, билиглерин немээн. Байлак арга-дуржулгазы, ажылын чогаадыкчы өзу-биле көөр чоруу ону дипломнуг тускай эртемниглериниң деннелинге чедирген. Чижээ, Арсений Николаевич ам каш чыл иштинде бир янзы «хайгаарал журналын» бижип келген. Кайы айның, каштың хүнүнде, хонуктуң кайы үезинде, чеже хойну тарып боозатканын, чаш төлду кайы шактарда хүлээп алганын, ооң санын, физиктиг байдалын анаа демдеглээр. Хойжу ол хайгаарал-дан солун түүлду тодараткан: чаш хураганнарның хөй кезии дүнеки шактарда төрүттүнер болган.

— Хойнуң массалыг оолдаашкынының үезинде чүгле мен эвес, харын кадайым, ургуларым эвээш улуур бис. Ол чымыштыг үеде олар шупту дуза-лажып турар—деп, Петчинов чугаалады.—Массалыг оолдаашкын—хойжунуң ажылында эң-не чымыштыг үе. Кажаа иштин ыяк белеткээр, дериг-херектелди эде кылыр. Кол-ла чүве—кажаа иштинче хат, салтын кагыспайн, курган тургузары, сакманнарны бөлүп шилирин. Хой оолдаашкынының үезинде хойжу кижи чазаныкчы, бызанчы, механизатор-даа аппар-ла... Сакманнарны бөлүп четчелеп доскалак чорунда, хураганнарны кадарының дугайында сагыш салыры негеттинде бээр. Ылангыя өөт-сигеп хирелиг үеде оларны төрүүр хойлар-биле кады одарже каанчап үндүрер боор: довурак эндере чигеш, өлүп болур. Чаш хураганнарның боттарының «столовазын» тургузар херек. Аңаа дусту, чугайны, комбикормуу, азы сугга хоюткан хоюг далганы доктаамал бээр...

Хой ажылынга чедишкиниг ажылдааны дээш Арсений Петчинов Ленин орден болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Ону ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш район Советтериниң депутадынга доктаамал сонгуп келген.

1974 чылда хойжуларның социалистиг чарыжының тиилекчизи болган Арсений Николаевичге «Москвич» автомобильдя эзлчет чоокка салыр алырының талонун чоокта чаа тыныскан. Машинаны бажыңынга ол өөрүшкүлүг эккелген, өг-бүлезиниң кежигүннерин аңаа олурткаш, Братск далайның эриктериниң турасхаалдыг солун черлерин, бойдустуң магалыг чараш чурумалын көргүскен. Шаанда бодунуң ада-иезинин ядыы-түрүкү чурттан чорааның ургуларынга орукка чорун ора чугаалап берген. Арсенийниң сес угбаларын болгаш ажы-дүнмаларын аныяанда-ла Удахтайның аңаанга ажааган. Олар революция мурнундагы чылдарда бурят улустуң ядыы-түрүкү, аарыг-човуланныг чурттагларынга шыдаш-пааннар. Чүгле ооң, кажан Сибирьге баштайгы колхозтар тургустунуп турган кайгамчыктыг совет үеде өг-бүлеге төрүттүнген тоску ооллуң, салым-чолу бир янзы болган. Маңаа, Ангара чоогунуң сонгу чүгүнде, совет эрге-чагырганын чылдарында болган улуг өскерлиишкиннерни, оларның өг-бүлезинге чоорту тургустунуп келген бай-шыырак амыдыралдың дугайын Арсений Николаевич чугаалап бергилээн...

1975 чылдың апрельде ажылчы чоннар депутаттарының область Советинин күүскому болгаш профессионалдар эвилелдериниң область чөвүлелиниң Арсений Николаевич Петчиновка «Иркутск областың эң эки хойжузу» атты тывыскан.

Соломон АПАРЦИН.
(ПМА).

Космос технологиязының келир үези

«Союз»—«Аполлон» эртемшинчилел программаның совет талазының удуртукчузу, техниктиг эртемнериң доктору Ю. К. Ходаревтиң чугаазы.

— Совет космонавтыларның болгаш америк астронавтыларның кады ужудуушкуну делегейниң эртем-хөгжүлдезинге, космонавтика сайзыралынга улуг идиглиг болуру чугаажок. Космонавтылар А. Леонов, В. Кубасов, астронавтылар Т. Стаффорт, В. Бранд, Д. Слейтон оларның ужудуушкунунуң үезинде техниктиг, медицина, биология талазыбиле эртем-шинчилелдерин кылырын планнаан. «Хүннүң кылымал туттуруушкуну», «Ультрафиолеттиг сиириишкин», «Зона тургузар мөөгүлер», «Универсалдыг суугу», «Микробтуг солчуушкун» деп шинчилеллериниң аттары безин эртем-шинчилелдериниң угланыышкынын херечилей бээр. Ол дуржулгаларны кылырынга ийи чурттуң эртемненнери киржир. «Универсалдыг суугу» деп экспериментини америк тала сүмелээн. Ол суугу-биле эртем ажылдарының совет программазын ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Металлургия институду ажылдап кылган — деп, Ю. К. Ходарев чугаалады.

— Юлий Константинович, адаан дуржулгаларыңардан кады кылыр ажылдарны тода чугаалап бээр силер бе?

— Дуржулгаларның кайызы-даа үнелиг. Чүл дээрге, олар космонавтиканың даартагы хүнүнге, кижи иниитилелинин хөгжүлдезинин келир үезинге тураскаатты ынган. «Универсалдыг суугу» деп дуржулганы чижеглеп ап көрээлинер. Кижи төрелгетенни чернин бойдус курлавырларының чедишпестээни дүвүредип турар. Энгельстиң чугаалааны-биле алырга, космос дээрге амыдыралдың улуг курлавыры болур болгай. Космостуң ханы вакуум, денги чок байдал ышкаш факторларын эртемге, үлетпүр бүдүрүлгеге ажыглаар үе келген. «Союз» биле «Аполлон» туттунчуп алган чорда «Универсалдыг суугу» деп экспериментиге чаа материалдарны тып, чогаадырының шенелдери — черден дашкаар үлетпүр бүдүрүлгезин тургузарының баштайгы шенелдези болур.

Совет-америк, өске-даа чурттарның эртемденнериниң бодап турарын өзугаар алырга, металл, полупроводник материалдарны космостуң денги чок байдалынга кылып ап болурунуң тускай аргалары бар. Бот-дензизи ангы-ангы металлдарны черге каттыштыр эзилдирип алыры кончуг берге. А космоска ындыг боттары чиик болгаш кадыг, быжыг эки шынарлыг материалдарны кылып аптар аргалар тургустунар. Хемчээр херектелдер, электроннуг, электротехниктиг бүдүрүлгелерни чаа чадаже көдүрүп болурунуң аргалары тыптып турар.

— Кончуг быжыг, кадыг, эң чиик дөзилиг холуксаларны кылырының дуржулгаларын эртемденнер космоска кылырын планнап турар деп дыннаан мен. Ол талазы-биле «Союз» — «Аполлон» чүү киирерил?

— Чер кырынга денги чок байдалды кыска хуусаада тургузуп болур болгай. А космоска ол кижиниң дузалакчызы болу берип болур. Дүрген эстинчел металлдар-биле аар, изигге шыдамык металлдарның холуксаазын денги чок байдалга, вакуумга кылып ап болур деп эртемденнер санап турар. «Универсалдыг суугу» деп шенелдеге ындыг ажылды кылырын база көрген. Борбак вольфрамнарлыг алюминийни мун ажыг градус изилип тургаш, баш улур санап каан тургузуглуг чаа холуксааны алырын планнап турар. А алюминий биле вольфрам бот-денги-даа, эстир температура-даа талазы-биле бот-боттарындан дыка ылгалдыг металлдар.

— Совет-америк шенелделериниң эртем, техниканың хөгжүлдезинге ажык-дузазы кайы хире деп бодаар силер?

— Бо баштайгы шенелдер-ле болгай. Келир үеде олар Черни долгандыр орбитага тускай станциялар, чоорту станция-заводтар тыптып кээринге азы, биргээр чугаалаарга, черден дашкаар бүдүрүлгелериниң тыптырынга чедирер деп болур. Ол кижи төрелгетеннин эртем-техниктиг хөгжүлдезинге онзагай салдарын чедирер.

— Совет эртемденнериниң сүмелээни Хүннүң кылымал туттуруушкунуну кижилерге кандыг ажыытыгын?

— Хүннүн Черге салдарын өөренип көөрү амгы эртемниң сонгаарлаттынмас айтырыы. Саяа-саяа километрже чайыннаннан Хүннүн короназы түүл бүрү энергиялыг кезекчигештеннин болгаш электромагниттиг хереллериниң үнер дөзү болур. Кижиниң Хүнү хайгаарап келген бүгү үезинин иштинде болган Хүн туттуруушкуннарын кадып кээрге, дөрт-ле шак үени эзлээр. Ол кыска үениң иштинде кижиниң билип алган чүвези дыка хөй. Совет болгаш америк космос корабльдериниң, «Салют», «Скайлаб» станцияларның ужудуушкуннары Хүнү шинчилеп, өөренириниге үлүүн киирер.

— Хүннүн кылымал туттуруушкунун канчаар кылырыл?

— «Союз» биле «Аполлонну» тудуштуруп каанындан алырыптар. «Аполлон» «Союзтан» чоорту ооңум ыраах, Хүн караан дуглай бээр. Совет экипаж тускай пленкага Хүнү чурукка тырттырар. Пленкаларны черге эккээрге, эртемденнер шинчилеп көөр. Эртемденнер оортан чаа-чаа медээлерни ап, ажыдыышкыннарны кылыры чугаажок. Ол Хүннүн Черге салдарын эки билип алырынга дузалаар.

А. РОМАНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Автоматика суггарылгага бараан болган

Фрунзеде мелиорация системазын комплекстиг автоматчыдарының Эртем-шинчилел каттыжыышкынын тургускан. Ол бистиң чуртта баштайгы ындыг каттыжыышкын болур. Ол каттыжыышкынның кол директору О. Биликтиг ПМА-ның корреспондентизинге чугаалааны:

Шыгы чедишпес зонага суггарылга — чер ажылын сайзырадырының кара чаңгыс оруу. ССРЭ-де элээн хөй шөлдерни суггарган, суггарып-даа турар. Улуг, делгем шөлдерни суггарының айтырын чүгле бүгү технологтуг чорудулгаларны комплекстиг башкарарын автоматчыдарының оруу-биле шиитпирлеп болур.

— Ындыг каттыжыышкынны чүге ыяап-ла Киргизияда тургусканыл?

— Киргизия болза суггаттыг черлерни хөгжүдер талазы-биле бистиң чуртта бир кол черни эзлеп турар. Республикада суггаттыг чер 960000 гектар, ооң ангыда—2000000 гектар одар суггатта турар. Суггарылга каналдарының узуну 29000 километр. Гидротехниктиг улуг тулугларны— Чуйниш плотиназын, Ороо-Токой суг шыгжамырын (ишкири чартыс миллиард, кубометр суг кирер), элээн каш суг шыгжамырларының системаларын туткулаан. Нарын хемде Токтогулдуң гидробелдирин тудары доступ турар, ол болза Киргизияга-даа, Узбекистан болгаш Казахстанга-даа хөй кур черлерни суггарар арганы бээр. Суггарылга-мелиорация тудуунга республикага үгле бо чылын 74 миллион рубльди чарыгдаар.

Республикада суггарылга айтырыы эртем-шинчилелдерге үндезилеттинин хөгжүп турар. Киргизияның эртемденнери мелиорация системазын автоматчыдарының айтырын шагдан бээр эки шиитпирлеп келген.

— Киргизия болза эртем талазының хөй ажылдарының талазы-биле шенелде чери хевирлиг болу берген-дир. Ол шенелделериниң кайызын дүжүттүн херээнге шуут ажыглай бергеник?

— Хамыктың мурнунда суггарылга каналдарын автоматтыг башкарарының телемеханиктиг тургузуун чугаалаар херек. Ол болза чурттун суггарылга каналдарынга шылгалданы эрткен болгаш ону үлетпүрге бүдүрүп эгелээрин сүмелээн. Ооң дузазы-биле каналларда чартыс мун түүлдерни хынап, оларны 80 километр чедир черге башкарып болур.

Чер алдының сугларының деннелин болгаш минерализациязын, хөрзүнүң шыгын тодарадырынга информа-хемчээлге системазын ажылдан кылган, а ол болза даглыг черлериниң байдалынга калбзабиле ажыглаттынар. Чижээ, суг шыгжамырындан хереглеттинер сугну аксып үндүрүпкен, суггарар черге ол, чижек-биле, хонук иштинде чедер. Ол-ла өйде кайы-бир дагларда улуг чаъс азы хар чаапкан дижик. Ынчангаш каналда суг хереттининден хөй болу бээр. Ооң чамдыызын суг шыгжамырынче аксыптып болур болгай. Агаар-бойдустуң өске-даа таварылгазы болу берип болур, ону канчап билип ап болурул? Ол сорулга-биле бедик даглар-га, менгилер районунга автоматтыг шинчилекчилерни тургускулаан, олар болза хүн радиациязының, булуттарның, агаарның температуразының дугайында медээлерни берип турар. Харын-на ол медээлерге үндезилээш, суггарылгага ажыглаар сугнуң берилишкинин таарыштырып, ооң байдалын баш бурунгаар билип ап турар. Бо мындыг система болза республиканың мурнуу талазында Найманның бөлүк каналдарының зоназында идегелдиг ажылдап турар.

А. ПАЛЬ,
ПМА-ның корр.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Социализм чурттарында

ЛЕНИННИҢ ЧОГААЛДАРЫ ПОЛЬША ДЫЛДА

ВАРШАВА. 45-ки томну парлап үндүргени-биле Варшаваның «Ксенжка и Ведза» деп ном үндүрер чери В. И. Ленинниң ниитизи-биле 6 миллион кезек тиражтыг чогаалдарының чыындызын парлап үндүрериниң доосканы. ПКАП ТК-ның доктаалын өзугаар сөөлгү 30 чылдарның иштинде В. И. Ленинниң ниитизи-биле 3 миллион кезек тиражтыг ажылдарының тематиктиг чыындыларын база үндүргеи.

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

БУДАПЕШТ. Чаартыкчылар шимчээшкини улусчу Венгриянын үлетпүр бүдүрүлге черлериниде болгаш тудугларында социалистиг чарыштың тулуш кезээ болур. Ында амгы үеде боттарының чогаадыкчы инициативазы-биле улус ажыл-агыйының сорулгаларының чугула айтырыгларын чедиишкиниг шиитпирлээринге, бүдүрүлгениң эртем-техниктиг деннелин болгаш ажыктыын белдиринге арганы берип турар ол-ол мун ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер киржип турар.

1972 чылдан 1974 чылга чедир бүдүрүлгеде нептереткен чаартыкчы саналдарның саны 39 мунган 56 мунга чедир өскен. Ол үенин иштинде оларны ажыглааныын экономиктиг ажыы 1,5 млрд. форингилерден 2,2 млрд. форингилер чедир өскен.

СОВЕТ ЧУРУКЧУНУҢ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

БЕРЛИН. Сураглыг совет чурукчу болгаш график Илья Глазуновтуң ажылдарының делгелгези ында ажыттынган. Ханныг өрыилдениң бүдүүзүнде ооң Чилиге чөрүп турган кылган ажылдарының кезээ хөй-ниитиниң улуг кичээнгейин хаара туткан. Ол ажылдарның аразында Сальвадор Альенденин, Луис Корваланның болгаш өске-даа чили патриоттарның портреттери бар.

Делгелгеде И. Глазуновтуң өске-даа чуруктарын — бойдус чурумалдарын, портреттерни, чурумалдарны, а ол ышкаш литература чогаалдарынга кааскалга чуруктарны база көргүскен.

«ЛОТОС» РИС ШӨЛДЕРИНДЕ

ХАНОЙ. ВДР-ниң 60 кооперативтериниң рис шөлдеринче «Лотос» деп ада-чурт маркалыг 550 ажыг биче хемчээлдиг тракторлар үнүпкен. Ол хевирниң баштайгы дуржулга машиналарын дайынын сөөлгү чылында белеткеп кылган.

Ол үеден эгелээш күүзү 12 аът күштүг бичин трактор суг алыр рис шөлдеринге ажылдарга эки дузалакчы апарган.

Республиканың машина тургузукчулары чоокку чылларда «Лотостарны» массалыы-биле бүдүрүп эгелээр деп телевилээннер.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ. Карнавал чысхаалдыг юморнуң болгаш сатираның он дугаар национал фестивалы Габровога болган.

Фестивальдың эзлери—болгаш юморжулар ГДР-ден, Польшадан, Румыниядан, Совет Эвилелинден, Чехословакиядан болгаш Югославиядан база өске-даа чурттардан аалчыларны хүлээп алган.

ЧУРУКТА: хөглүг байырлалдың үезинде хоорайның кудумчуларында.

БТА-СЭТА-ның фотозу.

ИНДИЯДА ОНЗА БАЙДАЛ

ДЕЛИ. (СЭТА). Июнь 26-ның эртенинде Индияның президентизи Фахруддин Али Ахмед иштикиниң корум-чурум чок чоруктарының кыжаныыбиле холбаштыр чуртка онзагай байдалды боттандырып чоруткаиының дугайын чарлаан. Премьер-министр Индира Ганди нацияга кыйгырыг кылып, радио дамчыштыр чүве чугаалаан. Иштики айыыл чок чорукка кыжаныгны өскүдүп турар оппозисия партияларының бодалдары чазакка биллингир апарганы-биле холбаштыр онзагай байдал боттанып чоруттунуп турар деп, ол чугаалаан. «Бистиң дээди хүлээлгевис — чаңгыс эпти болгаш доктаамал турум чорукту камгалаары болур-деп, Индира Ганди чугаалаан.—Бистиң чуртувустуң бүрүн-бүдүн чоруун камгалаарының сорулгазы шиитпирлиг хөделирий негеп турар. Бүгү чуртта хоойлу-дурумнерге болгаш корум-чурумнарга өжээргел, өскүдүп турар үрегдээшкиниң программазы илейтир-ле тодарап келген мындыг үеде бис чаңгыс эпти болгаш доктаамал турум чорукту камгалаар ужурлуг бис».

Чуртта иштики байдал дүрген экижий бээр, болдунар аргалыг апаары билек-ле, онзагай байдал күш чок болган турар дээрзинге ынанызын премьер-министр илергейлээн. Чугула экономиктиг хемчеглер улавас чарлаттынган турар.

Дужаалдарны күүсетпелинче шеригни болгаш полицияны күткүүр дээн оралдажыышкынар турганын Индира Ганди демдеглээн. Ынчанмыже бистиң шериивис күштүг болгаш болунга салдынган харысалганы бүрүнү-биле медереп билир деп, ол онзалап демдеглээн. Чуртта калбаа-биле нептереэн сүлчээ чорун, демократияны үрей шаварының оралдажыышкыннары боон турардыр. Демократияга айыыл таварыштырарын кыжаныр турар шажычы-община хөөннери өскүп турар деп, ол демдеглээн.

Иштикиниң айыыл чок чоруун деткип камгалаар дугайында хөөйлуга үндезилээш, июнь 26-ның эртенинде барыын үеллиг партияларда бактаан турар болгаш Индияның башкарыкчы Национал конгресс партиязында бактаан турар оппозицияның чамдык ажылдакчыларын тудуп хоруудаан.

ЭДЧ-ниң XXIX сессиязы ажылын дооскан

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң XXIX сессиязы июнь 26-да ажылын дооскан. ЭДЧ-нин кежигүннери чурттарның, а ол ышкаш ЮФСР-нин делегациялары социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырары-биле холбашкан айтырыгларны найыралдың болгаш эш хуунун боттуг кады ажылдажылгазының байдалынга чугаалажып көргеннер.

Түннелинде даргалап турган—ВУР-нун Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар сессияның киржикчилеринге чүве чугаалаан. Сессия эш-хуунун бот-боттарын билчириниң, хүндүлежириниң болгаш бүзүрежириниң байдалынга эрткен деп, ол онзалап демдеглээн. Оон ажылы болза ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның кады ажылдажылгазының, социалистиг экономиктиг интеграцияның улам ынайгы хөгжүлдезинин талазы-биле дээди чергениң боттуг куженишкиннери болуп тодараан.

Ол-ла хүн ЭДЧ-ниң күүсекомунун хуралы болган, аңаа Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң XXIX сессиязының доктаалдарын боттандырар талазы-биле ажылдарны организасталарынга холбашкан шиитпирлерни хүлээп алган.

• • •

ВУР-нун Президиуму Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң XXIX сессиязының киржикчилеринге аддар болдурган хүлээп алышкынны кылган.

УР МАНАТКАН ХОСТАЛГА

ЛОРЕНСУ-МАРКИШ. (СЭТА). Мозамбикти хостаарының фронтузунуң (Фрелимо) президентизи Самора Машел июнь 25-те чурттуң хамаарышпас чоруун болгаш ону Мозамбик Улус Республиказы кылдыр эде тургусканын чарлаан. Мозамбиктиң найысылалының онон мун өөрүшкүлүг чурттакчыларының мурнунга байырлалдыг өзулалга чүве чугаалап турган. Мозамбиктиң хосталгазы дээш демиселчилерге болгаш бүгү мозамбик улуска чедип алган тиилелге-биле байыр чедирип, чуртту күштүг, өзулуг хамаарышпас болгаш чечектелип турар куруне кылдыр шилчидериниң херээнге чангыс дай болурунче бүгү деншилгелиг күштерни кыйгырган. Мозамбиктиң улузунун хосталга дээш демиселге тиилелгези болза ийиги делегей дайынынга фашизмни чылча шапканы, делегейге күүлүг социалистиг дем каттыштырылгазының тургустунганы, бөмбүрзек кырында янзы-бүрү районнарга национал хосталга күштериниң чедиишкиннери ышкаш ындыг делегей факторларының ачызында болдунар аргалыг болган деп, Самора Машел онзалап демдеглээн.

Хамаарышпас чоруку чарлааны-биле холбаштыр болган байырлалдыг өзулалга, хөй санныг даштыкы аалчылар, ооң иштинде ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазының оралакчызы К. Ф. Ильяшенкога баштаткан совет күруне делегациязы киришкеннер.

Июнь 25-те чаа, хамаарышпас Мозамбиктин конституциязы күштүг боон эгелээн. Ол конституция өзугаар Фрелимонун удуртукчузу Самора Машел чурттуң баштайгы президентизи болган.

КДО-нуң сессиязы

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Күш-ажылдың делегей организациязының (КДО) кол конференциязының 60-ны сессиязы ажылын дооскан. Аңаа КДО кежигүннери 119 күрүнелерниң 1500 ажыг төлээлекчилери, ооң иштинде ССРЭ-нин, Украинаның болгаш Белоруссияның делегациялары киришкен.

Делегейниң херээженнер чылы-биле холбаштыр ол конференция ажылчы херээженнерниң деп эргелерлиг болурунун аргаларының дугайында байырлыг декларацияны, а ол ышкаш ажылчы херээженнерниң эргелерин болгаш эргеажыктарын камгалаарының талазы-биле КДО-нун ажыл-чорудулгазының тодаргай планы боон турар резолюцияны хүлээп алган.

Конференцияның делегаттары Чилиде шериг-фашистиг хунтаның ханныг дерзин үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шапкан, дезин көжүүшкүнге таварышкан ажылчы чоннарны камгалаар талазыбиле хемчеглер дугайында, көдээниң ажылчы чоннарын организастаар дугайында делегейниң чаа дүрүмнерин хүлээп алган.

КДО-нун күүсекчи органынын — Административтиг чөвүлелиниң калбарткан чаа составын сонгаан, конференцияның ажылы ооң-биле доозулган.

АКШ-ТЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ЧИКАГО. (СЭТА). АКШ-тын Коммунистиг партиязының XXI съездизи ажылын июнь 26-да ында эгелээн. Съездини партияның Национал даргазы Генри Уинстон ажыткан.

Америк коммунистерниң ажыл-чорудулгазының болгаш сорулгаларының дугайында илеткелди АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чингише секретары Гэс Холл кылган. Капиталистиг системаны болгаш ылангыя Американың Каттышкан Штаттарын бергедеп турар экономика кризизин ол ацализтээн. Америк улустун мурнунда турун турар хөй айтырыгларын арзында экономика кризизинин буурадыкчы үрежиктарын ажыл эртериниң айтырыы эң-не чиг-диг боон турар деп, ол чугаалаан.

Ол байдалдар турда, коммунистерниң бирги чергелиг сорулгазы — бүгү кижилерни ажыл-биле хандырары дээш массалыг шимчээшкинни организастаары, ажылчы чоннарның амыдырал деннелиниң кудулаашкынын соксадыры, чидиглеген айтырыгларны шиитпирлеп, улустун негелдерни хандырып кирериниче чазакты албадаары болур деп, Гэс Холл медеглээн.

Индий-Кыдатта болуушкуннар, Португалияның Африкада колониалдыг империязының бустун дүшкени, Португалияда фашистиг өзу-чурумнуң дүжүп батканы делегей байдалынга чаа күүлдерни немеп киирип турар.

Делегей байдалының эжиирингге чедишкиннер деп-шилгеник күштерниң ажылчорудулгазынга таарычалыг байдалдарны тургузуп берил турар деп, Гэс Холл ооң мизи демдеглээн.

ЫРНЫҢ АЯНЫ

Тыва улустуң бурунгу ырларының сөзүн черзилеп көөрге, кижинин кудараан хөөнүн кончуг илереткен болгулаар. 1974 чылда Тере-Хөлдүң кырганнарындан чыып бижигилээн ырларымның утказы, темазы, тургузуу дыка онзагай болгулаан. Чүгле бир ырлапкаш, төнүп каар ырлар бар. Чижек кылдыр баштай «Эштен чарлы бергении» көргүзе каастаал:

Чанчын чарлыы берге дээним
Чаштан чарлыр оон берге.
Эжен чарлыы берге дээним
Эштен чарлыр оон берге.

Шак мындыг кыска ырның сөзүнден аңгыда, тускай аялгазы база барын Максим Мунзук биле Кара-кыс Мунзуктун «Тыва улустуң ырлары» деп 1973 чылда үнген номунуң 20-21 арыннарындан көрүп болур. Эжештир бадыргылаптар узун ырларда Төрээн чуртту кедергей мактаан болгулаар. Ынаарга дың чаңгыс бадыриптар кыска ырларда кижиниң бир-ле бодалын сиңирип казын болур.

Кунгуртуг суурда чурттап орар чеден харлыг Ольга Хайдыповна Сендинин менээ ырлап бергея ырларында бир кыстың кударанчыг ырызы бар.

Черим сактып суларадым,
Челер малдан хайырлаңар.
Хоойлан, авай!
Чуртум сактып суларадым,
Сугжу малдан хайырлаңар.
Хоойлан, авай!

Ырак чердиве чоруй барган, ашакка бердиринкен кыстың авазын сагынган сарынналы «Болуш, авайда» кыска болгаш күштүг кылдыр илереттинген. Оон ыңай ол черниң бойдузуи—хөлдер болгаш хемнер кежер бергези-биле катай хаара кударанчыг хөөнүн чергелештир ырлааны чедимчелиг боон турар.

Чаңгыс куплет ырның сөзүнүң күштүүн, чаражы, артык чүве чогун база кижиниң илередир дээн бодалын өде-чаа көргүзүп турарын чүге чугаалай берген мен? Хамык ужур үрүндүр бижиринде, дүрген чогаадырында эвес, бижиир бодаан сагыжын бодамчалыг кылырында, сөс-домаан таарыштыр шилип алырында боон турарын улустуң ыры өредип турар-дыр.

Аттың чоржаңын, ылгыны билип алыр дизе, шенеп мунар апаар. Сөстүң дээштиин билип аар дизе, чоннуң ырларын, тоолдарын болгаш шыырак чогаалчыларның номнарын катап-катап кыйгырыптар болза, чүвенин аяны билдине бээр. «Мээн бижээн чүүлүмүн сөс-домаан хоюглап болбаазыраткаш, үндүрүп берип көрүнер» дей каастар чалгаа чанчыллан адырлып аарын бурун ырның аяны биске база катап чагып турар-дыр.

Мөңгүш КЕНИН-ЛОПСАН.

Башкының сүмези

АДА-ИЕНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Өзүп орар салгалды өөредип, кижизидип алыры берге болгаш нарын айтырыг. Ол тараа тарып, мал азырап, машина башкарарындан усчок нарын болгаш ада-не бүрүзүнүң аажы-чаңындан, билиг-мергежилинден, өг-бүлеге, ажылагыйга чурум-сагылгазындан хамааржыр айтырыг.

Уругларга кижизидилгези — ниитинин хөрээ. Ясли, уругларга сады, школа оон тус-тус чадалары ол. Ынчалза-даа ниитилел кижизидилгези уругларның аажы-чаңын, сонуургалын, медерелин хевирлээринге ада-нениң, төрелдериниң харыысалгазын бичии-даа кудулаттас. Ол харыысалга ада-нелериниң мораль болгаш хоойлу ёзугаар (ада-нелер уругларының үүлгедиглери дээш ниитилел мурнуига долу харыысалгалыг болгай) дүрүмчүттүнген. Ынчалза-даа боттарының уругларының кижизидилгезин школаже, хөй-ниитиже, назы четпээннер херектериниң талазы-биле комиссияларже чая каар ада-нелер таварышкылаар.

Чоокта чаа школаның адане хуралынга чордум. Класс удуртукчузу башкы үлүүн түңнелдери-биле ада-нелерни таныштырып тура, багай өренин турарларга, оларның ада-нелеринге хүлээлге, харыысалга дугайын чугаалааш, чемелегледи-даа. Мээң чанымга багай өөредилгелиг оолдуң авазы С. орду. Башкы оолду бактап чугаалаарга, не баштай шыжыгар аянныг ора, чоорту бажын халайтып бадыра барды. Ыяткан, эгенгени-ле ол боор. Хурал соонда оолдуң авазы-биле кады үндүвүс.

«Аайын тыппас мен! Бо шагның ажы-төлүнге бүгү чүве четчир ышкаш-тыр. Идик-хеви, ишти-хыны дээш түүнүдаа харамнаммас кижи-дир мен, чүгле өөренир бо-ла чүве-дир-ле»—деп, карак чажынга харлыга-харлыга чугаалады.

Оолдуң багай өөренип турар чылдагааны чүдел? Школага баарга, ада-нелер буруулуг дээр-ле болгай. Шын-даа боон чадавас. Ынчалза-даа кандыг ада-не оглун азы уруун культурлуг, билигли, кижизиг аажы-чанныг кижи кылдыр көрүксевес деп? Бүгү-ле чүве ону канчаар чедип аарында. Дыка хөй ада-нелер шаанда бис түрецги, берге өскен бис, ам бистиң уругларывыс чүге-даа кызымдатпайн өскей аан дээр кызыы бодалдыг. Шыны шындаа ыйнаан. Ынчалза-даа ёзулуг төлептиг кижизидилгеге хөй чүве херек. Ада-нелер, бирле дугаарында, өг-бүле кижизидилгезиниң үндезиннерин билир, ону амыдыралга күүседир ужурлуг.

Аныяктарның болгаш оларның кижизидилгезиниң айтырыы ниитилел хөгжүлдези-биле кажан-даа чарылбас болгаш эртемденнериң болгаш күрүне, хөй-ниити ажылдакчыларының кичээнгейинин төвүнге туруп келген.

«Бистиң амгы аныяктарывыс багай кижизиттинген. Улуг кижилер тоовастаан. Ада-нелериниң сөзүн дыңнавас. Каас-коя кеттинеринге ынак» деп эртебурунгу грек философ Сократтың чугаазы бо хүннерге база хамааржыр. Ажылчын аңгының, оон-биле кады кижи төгелгетеннин келир үези өзүп орар салгалдың кижизидилгезинден хамааржыр деп, К. Маркс бижээн.

Келир үеде чуртүүн эллерин билиг-мергежилдиг, төлептиг хамаатылар кылдыр кижизидер ажыл бисте партия болгаш чазактың онза сагыш салып турар айтырыгларының бирээзи. Ол чогумчалыг шиитпирлеттинип-даа турар. Ында ада-нелернин үлүү улуг. Ынчалза-даа берге кижизидилгелиг, аажы-чаны, өөредилгези багай уругларның тыптып кээр чылдагааны— чамдык ада-нелер практиктиг педагогиканың дүрүмнерин сагыварында азы уругларын кижизилер хамааты хүлээлгезин херекке албазында. Уруглар оларның чүгле ынак төлдери эвес, а бистиң социалистиг ниитилевистиң бүрүн эргелиг хамаатылары деп чүвени медеревейн турар ада-нелер база бар.

Кижизидилгениң чедишкини бичии кижилерниң өскениниң аайы-биле аажы-чаңының, билиг-мергежилиниң, негелделериниң өскерилгелериң эскерип билиринден база хамааржыр. Сактырга, чоокта чаа-ла бичии уругну школаже үдээн ышкаш болур бис, бир көрүп кээривиске, элээди уруглар, оолдар апарган турар болгай. Оларның-биле чугааның, негелденин аайы көңгүс аңгы болурун ада-нелер билбейн баар таварылгалардан кайыдаа талага таарымча чок чугаалар үнүп келгилээр.

Элээди уруглар онзагай негелделиг болгай. Оларда боттарын тогдунар чорук, ажыныычал, өске улустуң чагыгчугаазын дыңнавас, боттарын улуг кижилер ышкаш кылдыр көөр аян бар. Ынчан уруглар хөй кезиинде ада-иезин эвес, а эш-өөрүн дыңнаар, оларның айынга кирикээр. А бир эвес 2-3 хар улуг эш-өөрү, сүмелекчилери будалчак, чурум-сагылгазы багай болза оглунуң азы уруунуң сагыш-сеткилин шын билип аарынга, шын орукче угларынга шыдамык чорук ада-неден негеттинер.

Чамдык ада-нелер уругларының өөредилгезинге «шаптыктавазы-биле сларга чүүдаа кылдыртпас болгулаар. Ол улуг частырыг-дыр. Өөредилге дээрге-ле ажылдың бир хевири. Оон аңгыда амгы чаштар келир үеде амыдырап, чурттаар, ажыл-агыйнын адырларынга бүдүрүлгечилер болур. Күш-ажылга чаңчыктырбас, өөретпес болза, ынчан олар канчаарыл? Кижиниң эң эки шынарлары күш-ажылга хевирлеттинер. Ынчангаш уруглары бичезиниде-не таарышкан ажылдарга чоорту чаңчыктырары ада-нелериң хүлээлгези. Үстүнде киирген чижекте оолдуң ада-иезин төлүн ажыл-иш дээш сагыш човангыр чорукка кижизитпээн. Ынчангаш ол өске улустуң күш-ажылын база үнелеп билбес болган. Башкы теманың утказын тайылбырлаа турда, ону чүгле боду дыңнавайн орар эвес, харын өске өөрүнге шаптыктаарының чылдагааны база ында.

Уругларның өг-бүлеге шын эвес кижизидилгезинден чайлаар дизе чүү канчаарыл? Бир-ле дугаарында, уругнуң школага кирген хүнүнден эгелеп оон аажы-чаңының, болуп ап чоруур байдалының дугайында башкызы-биле сүмележип, школаның, класстың хуралдарын эрттирбейн барып, ада-нелер университетинин кичээлдеринге баары чугула. Радио болгаш телевиденнеге «Ада-нелер, силерге!», «Уругларга уруглар дугайында» деп дамчыдылгаларны доктаамал дыңнаары. «Семья и школа», «Педагогический факультет», «Педагогика и психология» деп тайылбырлыг журналларны чагыдын номчууру ада-нелернин кижизидикчи арга-мергежилин бединдер.

М. АХМЕДЗЯНОВ,
педагогика эртемнериниң кандидады.

БОЙДУС БАЙЛААН КАМГАЛААЛ

Бистиң улуг делгем чуртуавустун тайга, сыныарында, арга-эзимнериниде, шыпаа-шыктарында, хемнериниде, хөлдериниде чурттун яизы-бүрү анменнинин, суг, чернин-даа яизы-бүрү куштарының болгаш бүгү-ле дириг амытаннарының амыдыран-чурттаарынга, өзүптөрүүрүнге эн-не таарымчалыг үе болур чай келген. Ол ышкаш чай дээрге бойдустуң бүгү-ле үнүжүнүн частып, чечектелип, бүрүленирининң үези ол. Ынчангаш үнүштү-даа, ан-менин-даа камгалаарының онзагай үези час, чай болур.

Бо-ла бүгү үүлдерни чүгле кижилер камгалаар хүлээлгелиг. Ынчаарга бистиң кыргаң өгбелеривис, ылангыя чазын, чайын кайы хамаан чок ыяш ужурбанар, кеспенер, ан-мен өлүрбенер, куш боолаванар деп, бо-ла чагып олурарын дыңнаар бис. Ол ышкаш совет хоойлуда база-ла кандыг анны, кушту кажан аннаарын чарлап, айтып турар. Ыяшты кезерин тускай ыяш кезер участоктардан кезерин айтып берип турар.

Ол чаагай чанчылдарны, доктааттыган чурумну ийи-чаңгыс төтчеглекчилериниң сагыварын турары хомуданчыг. Аная хамаарыштыр каш чижекти Бай-Тайга райсиндан ап көрээли.

Март айның эгезинде бистиң районуң ортумак школазынга одаар ыяш белеткээр дээш Ак-Хемге шефтен чеде бергеш, арга иштинге дузакка тутпунгаш өлген эликтн көрдүвүс. Эликтн үш метр узун үш каът дузак-биле хыл мойнундан дузактаан болду. Хөөкүй эликтн өг орну хире черге тепкилеигени хаваан оттааны-биле дөмей, кара девис болду. Эликтин үрде дузакка киргенин илден, бүгү-ле эткежин кускун, саскан дойлаан болду. Чүгле мойнунун сөөгүнде шивейлиге берген дузаа хеваар арткан.

Ындыг хоралакчылар-биле демисежири кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Ол ышкаш дузактаар, капкалаар, сегиртир, дошка чыгаар, чырыдар дээш, аннаарының оон-даа өске дерзин аргаларын чүгле хоруур эвес, шуут узутказа.

Бистин районда Көп-Сөөкте болгаш «Бай-Тал», «Тээли» совхозтарының девискээринде хөлдер, хөөлбектер хөй, анаа өзүп, төрүүр куштарының башкылы чазын-на чедип келгилээр. Оларга төтчеглекчилер чылдын-на амыр-дыш бербейн турар. Ылангыя Ак-Довуактан машинаныг ийи-чаңгыс кижилериниң кээп турарын хамаарышкан көдээ Советтер херекке албайн келген. Суг кужун төтчеглекчилер хөлдериин олбо талаларынга кулузун чадыр кылып алгаш, соңнуг-мурнуг боолап өлүрүп тургаш, кушту ам шуут чок кылырының кырында келген деп санап болур.

Арга-арыг камгалалынга чаңгыс чижекти киирер бол-дым. Бай-Тал совхозтун девискээринде республикага сурагжаан Шындазын аржаанын таварты Шындазын деп хем аккан. Он ажыг чыл буруңгаар ол хем кончуг шыргай болгаш шиви, дыт, хадын тал, терек, пөш база инек-караа кат-чимис-биле шыптынган, онза чараш хем турган. Ам ол хем бодунуң чараш шынарын чидирген, чүгле каш чоон дыттар, теректер арткан. Чүге дээрге кымныг-даа хайгааралы чогу-биле, ыяштаан улус ыяштарны кайы-хамаан чок ужуруп каапкан, харындаа чамдык дамырак суглар каткан болгаш хөй ыяш ужурганындан Шындазын аржаашынын суу база эвээжел турар. Ынчангаш үстүнде бойдустун байлаан камгалаары-биле хамаарышкан көдээ Советтер болгаш албан организацияларын чогуур хайгааралды тургузуп, бойдус байлаан камгалаар хемчеглерин алыры чугула.

О. ХОМУС-ООЛ.

Спорт ● Спорт ● Спорт ● Спорт ● Спорт

Үшкү кижи - ле – спортчу

Талинниң политехниктиг институдунуң студентилеринге амгы үеним чараш спорт Ордузун тудуп берген. Волейбол, баскетбол ойнаарынга, гимнастика кылырынга, спорттуң өске-даа хевирлеринге өөрениринге эргежон чугула бүгү үүлдерни ында тургускан.

10 муң кижи өөренип турар политехниктиг ол институттуң үшкү студент бүрүзү—спортчу. Оларның эргезинде чиик атлетика манежи база бар, а эң чоокку ийи чыл дургузунда аңаа стадионну, сугга эштир черни болгаш боодалга черин база тутнан турар.

ЧУРУКТА: Талинниң политехниктиг институдунуң баскетбол болгаш волейбол залында. Оон-биле кады оон балионунда чиик атлетиктерге 160 метр маңнаар орукту база кылган.

ПМА-ның фотозу.

Спартакиада ажыттынган

Спорттуң национаал хевирлеринге республика спартакиадазы дүүн Кызылдың «Совет Тыванын 5 чыл ою» стадионунга байырлалдыыбиле ажыттынган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитетиниң даргазының оралакчызы Л. С. Седип спартакиаданы ажыдын тура, чүве чугаалаалаш, оон киржикчилеринге күш-ажылга, спортка чедишкиннерлиг болурун, кан дег калыкшылды күзээн.

Спартакиаданың программазында тыва, бүрят хүрештер, шой көдүрери, ча адары, якут халыш кирип турар. Аная Кызылдың, районнарының шилиндек командалары шаңналдыг черни алыр дээш, спортчу мергежилин шенежири-биле чедип келген.

Кызылдың шилиндек командазы спорттуң национаал хевирлеринге республика спартакиадазының дөрт чыл улаштыр чемпиону болуп, кубокту быжыы-биле тудуп турар. Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитетинин даргазы М. Биче-оолга ужуражы бергеш, найысыалдың шилиндек командазы спартакиадага кайы хире белеткелдиг ужурашканын сонуургап айтырдывыс.

— Бистин командавыстың составы шыырак, ында шилиндек спортчулар кирген. Мөгелер ССРЭ-ниң спорт мастери Михаил Оюн, спорт мастеринге кандидаттар Ондар Оюн-оол, Ооржак Дапыл, якут халышка РСФСР-ниң спорт мастери Владимир Шутов болгаш өскелер-даа оларның арызында бар. Спортчуларының белеткели багай эвес. Спартакиаданың кубогун база катап алыр дээш туржур сорулгалыг бис —деп, ол биске чугаалады.

Чөөн-Хемчик, Таңды, Мөңгүш-Тайга районнарының командалары спартакиадага элээн белеткенген. Бистиң республиканың сураглыг спортчулары Бай-Тайга районда спорт комитетиниң даргазы, РСФСР-ниң спорт мастери Хомушку Киров, Чөөн-Хемчиктен Ооржак Апыш-оол болгаш өскелер-даа маргылдаада киржип турар.

Баштайгы хүнде тыва болгаш бүрят хүрештер эгелээр. Тыва хүрештиң 56 килограмм чедир деңзиниге эткен чылгы бо деңзиге чемпион спорт мастери Михаил Оюн (Кызыл) Чөөн-Хемчиктиң төлээзи Мөңгүш Даржапты тиилээн. Тес-Хем райондан келген мөге Соян Алдын-оол хостуг хүрешке спорт мастерине кандидат Мөнге Чадамбаны саадатпайн-даа чараш октаан.

Бүрят хүрештиң 60 килограмм чедир деңзиге Валера Самбуу (Таңды) Чөөн-Хемчиктиң төлээзи Александр Сатты октаан, өнрги тиилеглеги чедип алган.

Якут халыш маргылдаазы база эгелээн.

Х. ТААН-ООЛ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Бөгүн «Хүреш», «Совет Тыванын 5 чыл ою» стадионнарга спорттуң национаал хевирлеринге спартакиада 11 шакта эгелээр. «Совет Тыванын 5 чыл ою» стадионга 9 шакта хоорайның күш-культура коллективтериниң эразынга ГТО-нуң хөй хевирлерин дужаарынга маргылдаа болур. Парктың спорт шөлүнге ВЛКСМ хооркомунун шаңналы дээш волейбол маргылдаазы 10 шакта эгелээр. № 15 школаның спорт шөлүнге «Спартак» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш баскетбол маргылдаазы 10 шакта эгелээр, даарта ол-ла шакта уламчылаар.

Парктың таңцы шөлүнге Делегейниң херээженнер хүнүнге турасскааткан темалыг кежээ 20 шакта болур.

Даарта «Хүреш», «Совет Тыванын 5 чыл ою» стадионнарга спартакиада 10 шакта уламчылаар.

Парктың таңцы шөлүнге Аныяктар хүнүнге турасскааткан темалыг кежээ 20 шакта болур.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Сонуургактарга

АЭРОДРОМДА БУУР

Москвадан ээлчеглиг рейс кылып келген «ТУ-124» самолеттун командири Д. Власов Таллин аэропортунга самолёдун хондурарынга кайызы чорда, ийиги ужудукчу В. Сарапов идеткээн: «хонар оруувуста буур тур».

Командир доп-дораан самолёдун агаарже чай кадында көдүргү каапкаш, буурну «арта халаан». Биче-ле болза айыыл бол часкан, ынчалзаа ужудукчунун онза аваангырының ачызында айыылдыг болуушкун болбаан. Самолёдун ол менди хондурупкан. Командылал чери агаар кораблинин экипажынга мактал чарлаан болгаш ужудукчулар шаңнал алган.

А демги буур серде чок, оожум кылаштап чоруткаш, самолёттарның хонар оруунун ийинге барып чыдып алган. Ынчаар орта ону аэродром шөлүнден өскээр черге барып дыштаныры-биле сүрүп чорудар ужурга таварышкан.

Ол дугайын «Советская Эстония» солун бижип турар.

АЯЛЧЫ АДЫГЛАР

Сахалин ортулуктун Пограничное суурунун чоогунда № 15 чер өрүмнээр тудугнун ажылчыннарының доктаамал аалчылары — адыг оолдары. Оон төөгүзү мындыг.

Бир-ле катап ажылчыннарның бирээзи тудугдан ырак эвес ыяшта үш адыг оглу олурганын көрүп каан. Ылаылап көөрге, олардан ырак эвесте иезн бар болган Ынчан ол оон дезип чоруткаш, өөрүн эдертип эккелген. Кедирге адыг иезн оолдарын эдертип алгаш, чиде берген болган. Ыяшта чаңгыс адыг оглу олурган. Ажылчыннар ону туткаш, лагеринге эккелгеш, монтажчының куру-биле багланаш, хендир-биле ертеп алганнар. Адыг оглун аажок чемгерип турганнар.

Каш хонган соонда, бир эртен туруп кээрге, демгизи чок болган. Изин тодарадып көөрге, дуне оон иезн келгеш, хендирин одура ыыргаш, курну чежип каан болган.

Дүш үезинде хенертен адыгның үш оолдары лагерьге база катап көстүп чедип келгеннер. Ажылчыннарның бирээзи оларга чем эккел бээрге, ону олар чий дыртып алганнар. Оон эгелээш-ле адыг оолдары үргүлүү лагерьге кээп турар апарган. Олар кижилерден кортпас-даа, оларны тоовастаа болган. Лагерьнин девискээрин кезип, вагончиктерге кирип, харын-даа ында ыттар, моортай-биле эптежип алганнар.

Кышкы ижээн эрткенде оларның ийизи база-ла кээп эгелеп, лагерьден чемненип турар деп, «Советский Сахалин» солунда бижип турар.

Телевидение

ИЮНЬ 28-ТЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Ада-нелер, силерге!».
9.35—«Кым болурул?» Өөнүт мультфильм.
9.45—«Эртенги почта». Музыкалыг программа. Өөнүт.
10.15—«АБВГД-лээр». Өөнүт.
10.45—Уругларга фильм. «Чаа Гулливер». Уран-чечен фильм.
11.50—Медээлер.
12.00—«Кижи, Чер, Октаргай». Өөнүт.
12.40—12.50—Чапсар.
12.50—Мультфильмнер программазы: «Чаанның күзелин», «Кайгамчык коңгулууржугаш». Өөнүт.
13.20—«Кадыкшыл». Эртеннепередилгелиг программа. Эмчи Ю. Белянчикова эрттирер.
13.50—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Дрезден галереязының эртинелери». Чурулга уран чүүлүүнүн Күрүнешин А. С. Пушкин аттыг музейиндеи 2-ги дамчыдылга. Өөнүт.
14.20—«Амытаннар арызында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков эрттирер. Өөнүт.
15.20—Телекөрүкчүлериниң айтырыгларына политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Жуков харыылаар.
16.05—Д. Кабалевский —Р. Гамзатовтун шүлүктеринге романстары.
16.25—«Он үш сандай». Хензии көргүзүүлер телетеатры. Өөнүт.
17.30—«Ye». Информастыг программа.
18.00—«Көдээ суурнуң архитектуразы».
18.30—«Дүвүрээзиниг чалыы назын». Уран-чечен фильм.
20.05—20.15—Чапсар.
20.15—«Эки бараанарны хөйнү».
20.45—«Челээш». Улусчу чогаадылганың телепрограммаларының делегей фестивалы. Великобритания. Өөнүт.
21.15—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Дрезден галереязының эртинелери». Чурулга уран чүүлүүнүн Күрүнешин А. С. Пушкин аттыг музейиндеи 2-ги дамчыдылга. Өөнүт.
21.45—Композитор И. Лученканың автор кежээзи.
23.00—«Ye». Иоформастыг программа.
23.30—00.30—«Композитор И. Лученканың автор кежээзиниң уланчызы.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын өзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чаъс чэгбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер.

Агаарның температураза даглыг районнарга 20-25, өскелеринге 25-30, Кызылга 25-27 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кинотеатрларда

ИЮНЬ 28-ТЕ

«КАА-ХЕМ»: «Уум өскертпедим» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ак-көк чыланын» буурааны» 9.30, 11.45, 13.00, «Аас-кежиктиг «Шортанның» командири» 15.00, «Албадаткаш мөөрейлешкен» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Том Сойерниң ужуралдары» 10.30, «Легендалар уттундурганда» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАР: «Аът мунган баш чок кижи» 15.00, «Чашпан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыватрансэргелелдиң Кызылда Тудуг-монтаж эргелелинге (СМУ) бүдүрүлге киллизинин эргелекчизи, автокрановщиктер, чаа Шагаан-Арытта тудугга ажылдаарыбиле чазаныкчылар бригадазы, дашчылар, чазаныкчы-бетонщиктер, чүдүрүкчүлер, газоэлектросварщиктер, чолаачылар, бызаңчы негеттинип турар, ол ажылдарже эштерни чалап тур бис.

Адрезивис: Кызыл хоорай, Заводская кудумчузу № 30, № 2 автобус-биле «Хлебозавод» остановкага чедер. Телефон 25-34, кадр киллизи.

Кызылдың чумага удур станциязынга бухгалтер, чолаачы негеттинип турар. Ажылдарга төлевирни бедиткен.

Адрези: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, № 5-а, кадр киллизи.

* * *

«Сельхозтехниканың» Кызылда бараан-херекселдиң республика баазазынга садыг талазы-биле эргелекчи оралакчызы, юрист-консультант, комплект кылыр инженер, кладовщиктер негеттинип турарын чарлап тур.

Адрес: Кызыл хоорай, комсомольская кудумчузу, № 97.

№ 1 чүк автобүдүрүлгезинге (АТП-1) автоэлектриктер, штукатур-малярлар, автослесарьлар, токарьлар, бүдүрүлге өрээлдериниге аштакчылар, чолаачылар, автомобильдер чуур ажылчыннар негеттинип турар. Бо ажылдарже эштерни чалап тур бис.

Хереглээн кижилерни ниити чуртталга бажыңы-биле хандырар.

Адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, № 106, телефон № 29-27.

* * *

Кызылдың алгы заводунга токарь, электросварщик, слесарьлар, сантехник негеттинип турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Семирацкий кудумчузу, № 61.

№ 2 автобүдүрүлгеге (АТП-2) чаа машиналар кээп турары-биле холбаштыр 1, 2, 3 класстың чолаачылары, автокрановщик, автоэлектрик, токарь, чазаныкчы, слесарьлар, слесарь-мотористер, механика цегинге слесарьлар, складка кладовщиктер негеттинип турар.

Адрези: Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, № 54. Телефон № 33-55.

* * *

Тыва респотребсоюзтун АТК-зы ажылга газосварщикти, электросварщикти, автослесарьларны, чолаачыларны, таңныылдарны, карбюраторщиктерни, чазаныкчыларны, токарьларны, расточниктерни чалап тур.

Адрезивис: Трудовая кудумчу, № 12, телефон № 35-55.

Садыг министерствозунун Кызылда садыг баазазы ажылга боидарыны, электрикти, бижик машинакчызын, чүдүрүкчүлерни, фактуристерни чалап тур.

Адрезивис: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчу № 15, телефон № 46-62.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу улуг бухгалтерни, экономисти, санакчы-кассирни ажылче чалап тур.

Адрезивис: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 12, кадрлар киллизи.

* * *

Тыванын автосептелге заводу токарьларны, слесарь-мотористерни, дерилге септээр слесарьларны, автомашиналар септээр слесарьларны, экспедитор-чолаачыларны, формовщиктер-литейщиктерни, чүдүрүкчүлерни, автоэлектрикти, девискээр аштакчызын, слесарь-тисочникти ажылга чалап тур.

Адрезивис: Кызыл хоорай, Заводская кудумчу, № 30, кадрлар киллизи. Телефон № 21-36, 54-66.

Тыва респотребсоюзтун Септелге-тудут эргелели (РСУ) мастерлерни, чазаныкчыларны, дашчыларны, сугдан ыяш үндүр сөөртүр ажылчыннарны болгаш ыяш белеткээр цехке ажылчыннарны кээп ажылдаары-биле чалап тур.

Адрезивис: Кызыл хоорай, Трудовая кудумчу, 12-а, «Жилпоселок» остановкага чедир № 2 болгаш 8 автобус-биле аңаа чедер.

Тес-Хем хуучуларынга

Бо чылдың июль 10-га чедир Тес-Хем райпозунуң хуучуларының бүрүткелин кылып чорудуп турар.

Бо үеним иштинде бүрүткегээн хуучуларның кежигүн дамывырын райпозунуң орулгазынга киир санаптарын дыңнадып тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 31-75, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 23-54, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериянын 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15748 ЧАГЫГ № 2246

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00842